

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

DİN VE GELENEK:
MALİ'DE BAMBARA KABİLESİ ÖRNEĞİ

Drissa COULIBALY

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Süheyl ÜNAL

İZMİR – 2019

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Din ve Gelenek: Mali’de Bambara Kabilesi Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

....../....../2019

Drissa COULIBALY

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Din ve Gelenek: Mali’de Bambara Kabilesi Örneği

Drissa COULIBALY

Dokuz Eylül Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Felsefe Ve Din Bilimleri Programı

Bu çalışmada Mali kabilelerinden biri olan Bambara Kabilesinin dini ve sosyal hayatı incelenmiştir. Bu bağlamda Bambara bölgesinde eski dönemlere ait olan dini inançlar evlenme, doğum ve ölüm gelenekleri ve bunlara bağlı halk inançları, sosyolojik bakımdan değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma, teorik ve ampirik olmak üzere iki temel bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde sosyal bir gerçeklik olarak din kavramı ele alınmıştır. Burada dinin, özsel ve işlevsel olmak üzere iki tanımlaması özetle değerlendirilmiştir. Ayrıca din ile toplum arasındaki karşılıklı ilişki de analiz edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde ise, Mali’de Bambara Kabilesi’nde dinin toplumsal hayattaki rolü ele alınmıştır. Bambaralar’ın İslam’dan önceki önemli inanç ve gelenekleri ve günümüzdeki evlenme, doğum ve ölüm gelenekleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din, Toplum, Gelenek, Mali, Bambara Kabilesi.

ABSTRACT

Master's Thesis

Religion and Tradition: An Example of the Bambara Tribe in Mali

Drissa COULIBALY

Dokuz Eylül University

Graduate School of Social Sciences

Department of Philosophy and Religious Sciences

Philosophy and Religious Sciences Program

In this study, the social and religious life of Bambara which one of tribes in Mali was studied. In this context we tried to evaluate the traditions of religion, marriage, birth and death in the Bambara region and the superstitious beliefs related to them in terms of sociology.

The study consists of the introduction and two main parts. The first part is about the concept of religion as a social reality. Two definitions of religion -both substantive and functional- have been briefly studied. In addition, there is a reciprocal relationship between religion and society, and in this context, the relations between the two have been discussed. The second part consists of the role of religion in social life in the Bambara tribe in Mali. Bambaras gave traditional beliefs an important place long before Islam. The traditions of marriage, birth and death in the tribe are also discussed.

Keywords: Religion, Society, Tradition, Mali, Bambara Tribe.

DİN VE GELENEK: MALİ'DE BAMBARA KABİLESİ ÖRNEĞİ

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR	ix
EKLER LİSTESİ	x

GİRİŞ	1
-------	---

BİRİNCİ ÖLÜM

DİN, TOPLUM, GELENEK VE GELENEKSEL TOPLUM

1.1. DİN	3
1.1.1. Özsel Din Tanımları	4
1.1.2. İşlevsel Din Tanımları	4
1.2. TOPLUM	5
1.2.1. Geleneksel Toplum	6
1.2.2. Modern Toplum	7
1.2.3. Post Modern Toplum	8
1.2.4. Dinin Toplumsal İşlevleri	8
1.3. DİN TOPLUM İLİŞKİLERİ	11
1.4. GELENEK VE DİN	12

İKİNCİ BÖLÜM

MALİ, BAMBARA KABİLESİ'NDE DİN VE GELENEKLER

2.1. MALİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER	14
2.1.1. Mali	15
2.1.2. Siyasi ve İdari Özellikleri	15

2.1.3. Eğitim	16
2.1.4. Din	16
2.1.5. Turizm	18
2.2. MALİ'DE BULUNAN ETNİK GRUPLAR	18
2.2.1. Bambara Kabilesi	18
2.2.2. Tarih	19
2.2.3. Bambara Dili Alfabesi	20
2.2.4. Bambara Kabilesinde İsim ve Soyad	20
2.2.5. Bambara Dilinde Lehçeler	21
2.3. BAMBARALAR'IN SOSYAL YAPISI	22
2.3.1. Sosyal Organizasyon	22
2.3.2. Ekonomik Organizasyon	23
2.3.3. Birlikte Yaşamak	23
2.3.4. Dini ve Manevi Hayat	24
2.3.5. Animizm Dünyası	26
2.3.6. Animizm Yasakları	26
2.3.7. Derviş ve Dervişlik	27
2.3.8. Marabu	28
2.3.9. Devin: Gizemlerin Anlatıcısı	29
2.3.10. Tarikat Lideri	29
2.3.11. Köy Lideri	30
2.3.12. Toprak Şefi	30
2.4. SUNAKLAR	31
2.4.1. Bambaralar'ın Sunakları	31
2.4.2. N'doma'nın Sunakları	32
2.4.3. Komo Sunakları	32
2.5. BAMBARALAR'DA CİNLERİN YARDIMINA İNANIŞ	33
2.5.1. Cinlerin Avcılara Yardım Ettiğine İnanış	33
2.5.2. Ataların Ruhlarıyla İlişki ve Fetişler	34
2.5.3. Avlanma Ayinleri	34
2.6. ZANAATKARLAR TABAKASI	35
2.7. SÖZLÜ GELENEK İNSANLARI	36

2.7.1. Doma: Gelenekselci	36
2.7.2. Grio: Söz Ustası	36
2.7.3. İhtisas Gerektirmeyen Sözlü Faaliyetler	37
2.7.3.1. Masal	37
2.7.3.2. Nzana: Atasözü	38
2.7.3.3. Donkili: Şarkı	38
2.8. AYİN MASKESİ	39
2.9. DOĞUM	40
2.10. EVLİLİK	41
2.10.1. Çok Eşlilik / Poligami	42
2.10.2. İlk Eşin Seçimi	43
2.11. GELENEKSEL KIYAFETLER	44
2.12. CENAZE	44
2.13. BAMBARALAR'DA BAZI HALK İNANÇLARI	46
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME	49
KAYNAKÇA	53
EKLER	

KISALTMALAR

Bs.	Baskı
C.	Cilt
Çev.	Çeviren
p.	Page (sayfa numaraları)
s.	Sayfa numaraları
ss.	Sayfaları arası
vb.	Ve benzeri
vs.	Ve saire
M.T.	Mülakat tarihi
Bkz.	Bakınız

EKLER LİSTESİ

Ek 1: Şekiller

Şekil 1: Mali Haritası	ek s.1
Şekil 2: Mali Bayrağı	ek s.1
Şekil 3: 10. İmparator Kanku Musa (1312- 1332)	ek s.2
Şekil 4: Hombori Dağı (Fatma'nın eli)	ek s.3
Şekil 5: Cene Camii (İnşa tarihi: 1896)	ek s.4
Şekil 6: Timbuktu Camii	ek s.5
Şekil 7: Kilise Notre Dame de Keita Katedrali	ek s.6
Şekil 8: Kola fıncığı	ek s.7
Şekil 9: Gri	ek s.8
Şekil 10: Düğün Törenleri	ek s.9
Şekil 11: Komo maskesi	ek s.10
Şekil 12: Tyebkenke maskesi	ek s.11
Şekil 13: N'doma maskesi	ek s.12
Şekil 14: Tyiwara maskesi	ek s.12
Şekil 15: Tyiwara heykeli	ek s.13
Şekil 16: Geleneksel kıyafetler	ek s.13
Şekil 17: Bambara erkeklerinin giydiği "bubu"	ek s.14
Şekil 18: Gaban	ek s.15
Şekil 19: Bambara kadın süsleri	ek s.16
Şekil 20: Gri-gri (Tılsım)	ek s.17
Şekil 21: Derviş ve Marabuların kullandıkları malzemeler	ek s.18
Şekil 22: Kora (müzik aleti)	ek s.19

GİRİŞ

Tüm insan topluluklarının hayatında bir din olgusu vardır, dolayısıyla din toplumun temelini oluşturan en önemli kurumlardan biridir. İlk toplumlardan bugüne kadar her toplumun bir dini inancı olagelmıştır. Nerede bir insan ve insanların oluşturduğu bir topluluk varsa orada bir din gerçeği vardır. Dolayısıyla dinlerin tarihi insanlık tarihi ile özdeştir. Bu durumda “din”, “insan” ve “toplum” birbirlerinden ayrı düşünülmesi kabil olmayan üç unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu tez çalışmasında, okuyucuya Bambaralar’ın dinini, inançlarını ve kültürlerini tanıtmaktayız. Bambaralar Batı Afrika’da yer alan Mali ülkesinde bulunur. Mali çeşitli etnik ve idari bölgelere ayrılmıştır. Ayrıca çeşitli yerli maneviyatlar, inanç ve davranışları vardır. Geçmişte her kabilede insanların kendilerine ait dini sistemleri ve inançları vardır.

“Din ve Gelenek: Mali’de Bambara Kabilesi Örneği” adlı yüksek lisans tezimiz kuramsal temeli oluşturan birinci bölüm ile asıl konumuz olan “Bambara Kabilesi’nde Dinin İşlevi” adlı ikinci bölümden meydana gelmektedir. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, yöntemi, problemi, amacı ve önemi belirtilmiştir.

Birinci bölümde toplumsal bir olgunun adı olan din kavramı ele alınmış ve dinin, özsel ve işlevsel olmak üzere, iki tanımı kısa bir şekilde incelenmiştir. Ayrıca din ve toplum arasındaki karşılıklı ilişki ele alınarak dinin toplumu ve toplumun dini nasıl etkilediği tahlil edilmiştir.

İkinci bölümde ise din ile ilgili inanış ve buna bağlı olarak yerine getirilen ritüeller ve sosyal hayatta önemli olan doğum, ölüm ve düğün gibi olaylar incelenmiştir. Bambaralar atalarının ve ilk toplumların yaş gruplarına göre sınıflandırılmış bir inanışa sahiptirler. Babanın soyundan gelen ve erkek evinde kurulan bir toplum yapısına sahiplerdir. Bu yönüyle kabile ataerkildir. İslam’dan önce animist bir inanca sahip olan kabilede bu inancın etkileri hala görülmektedir. İslamiyet’i kabul etmeden önce Türkler’in İslam öncesi inançlarındaki Şamanizm inancında olduğu gibi kabile *Faro* adını verdikleri tek ve yüce bir Tanrı’ya inanırlardı. Ayrıca günlük yaşamlarında sihir ve büyüün yeri oldukça önemliydi. İnançla ritüellerin içiçe girdiği böyle bir yapı içinde insanlar kendilerini dinin ve dine bağlı sihir ve büyü gibi karmaşık bir yapı içinde bulmaktadırlar.

Bambara Kabilesi Afrika'nın önemli topluluklarından biri olmasından dolayı kabile hakkında birçok araştırma yapılmıştır. Ancak daha önce ifade ettiğimiz gibi bu araştırma kabile içinde yaşayan doğum, evlenme ve ölüm gibi hayatın önemli olan geçiş dönemlerindeki uygulamaların araştırılmasıyla sınırlandırılmıştır. Kendimin kabilenin dini ritüellerini, adet ve geleneklerini yakından tanıyıp tanımadığı beni böyle bir araştırma yapmaya motive etmiştir. Araştırma ile Bambara Kabilesi'nde yaşayan dini inançların, kültürel uygulamaların Türk okuyucularına tanıtılması amaçlanmıştır. Ayrıca Bambaralar'ın sözlü geleneklerini, kültürlerini nesnellik ve tarafsızlıkla ortaya koymayı amaçlıyoruz.

“Bambara Kabilesi'nin din anlayışı nedir?” sorusuyla araştırmamız kapsamında ele alacağımız diğer problem ise; Mali'de Bambaralar'ın geleneksel ve manevi değerlerinin, toplumsal yaşayıştaki boyutlarının nasıl görüldüğüdür.

Araştırmanın teorik ve uygulamalı bölümlerinde farklı yöntemler kullanılmıştır. Din sosyolojisi alanı ile ilgili kuramsal ve kavramsal temeli oluşturmak üzere teorik bölümde alanla ilgili literatür taraması yapılmış, asıl konumuz olan Bambara Kabilesi ile ilgili mülakat tekniği kullanılmıştır. Bu amaçla araştırma evreninin genel niteliklerini taşıyan kabile liderleri, şefler ve normal vatandaşlar ile mülakat yapılmıştır. Mülakat yönteminde toplumun genel eğilimlerini yansıtmak üzere erkek – kadın her iki cinsiyetin temsil edilmesine özen gösterilmiştir.

Mülakat yapmış olduğumuz kabilenin önemli şef ve liderlerinden olan ve nispeten modern bir din anlayışına sahip olduğu ifade edilen Hamidou Diarra, Abdoulaye Diarra, Bourama Soumano, gelenekselci Ami Toure¹ ve Dali Keita.

Yaptığım bu çalışmanın eksikleri olduğunu yadsıyamam. Ancak ileride bu alandaki yapılacak çalışmalar için faydalı olması arzusundaım.

¹ Düğün sırasında gelinin yanında oturup ona manevi destek veren yaşlı bir bayandır.

BİRİNCİ ÖLÜM

DİN, TOPLUM, GELENEK VE GELENEKSEL TOPLUM

1.1. DİN

Modernleşme ve sekülerleşme süreçlerine bağlı olarak dinin etkisini kaybedeceği ve zamanla yok olacağı öngörüsüne rağmen din bütün toplumlarda var olagelen evrensel bir olgudur. Din geleneksel toplumda olduğu gibi modern ve postmodern toplumlarda da etkisini sürdürmektedir. Din nedir ve nasıl tanımlanmalıdır? Geniş anlamıyla din kavramı, yaşam şekli, hayatın nasıl yönlendirilmesi gerektiği anlamında benimsenen düşünce, inanç, ilke ve değerler bütünüdür. Dar anlamıyla ise din, evrendeki düzeni ve hayatı ancak yaratıcı bir tanrının varlığı ile adlandırarak insanlığı kurtuluşa davet eden bir çağrıdır. Dolayısıyla insanlar tarafından konulan ilkeler çevresinde oluşturulan dine “beşerî din”; ilkeleri vahiy yoluyla peygamberler tarafından insanlara iletilen dine ise “semavi din” denilmektedir. Kutsala, metafizik bir güç olarak tanrı fikrine yer veren ve inananlara bir yaşam biçimi öngören inanç sistemi olan din² hakkında birçok tanım yapılmaktadır. Her tanım din olgusuna farklı açılardan yaklaştığı için sosyal bilimciler arasında tanım konusunda görüş birliğine varılabilmiş değildir. Aynı durum din sosyolojisi için de geçerli olduğundan, dinin tanımı konusu din sosyologları tarafından en çok tartışılan konularından biri olmuştur. Günümüzde de bu konuda bir görüş birliğine varılmış değildir.

Bir tanıma göre din, kutsal düzen hususunda beşer tavidir. Diğer bir ifadeyle, dinin anlamı, insanı hem aşan hem de içine alan bir düzene inanmaktır.³

Konu üzerine yapılan çalışmalardan her biri, dinin belli bir yönüne dayanmaktadır. İslam kelimcilerine göre din; Allah tarafından vahiy yoluyla ve peygamberleri aracılığı ile vazedilen, mensuplarını dünya ve ahirette mutluluk ve kurtuluşa götüren inanç ve amellerden oluşmuş bir kurumdur.⁴

Daha önce ifade etmeye çalıştığımız gibi din her toplumun bir realitesi olarak her zaman var olagelen bir olgudur. İnsanların oluşturduğu her toplumda bir din olgusu olduğu için dinlerin tarihi insanoğlunun tarihidir.

² Mehmet Ali Kirman, **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 2011, s. 87.

³ Peter L. Berger, “Dini Kurumlar”, Adil Çiftçi, **Toplumbilim Yazıları**, İzmir 1999, s. 80.

⁴ Ejder Okumuş, **Toplumsal Değişme ve Din**, 4.Baskı, İstanbul, 2015, s. 55.

Sosyal bilimciler her ne kadar dinin tanımı konusunda ortak bir tanım üzerinde görüş birliğine varamamış olsalar da din sosyolojisi literatüründe din fenomeni genel olarak özsel (substancial) işlevsel (functional) din tanımları olarak iki temel grupta incelenmektedir.

1.1.1. Özsel Din Tanımları

Özsel tanımlar din olgusunu, kültürü de içerisine alan kendine özgü bir gerçeklik olarak kabul eder. Bu tanımı benimseyenler dinin ne yaptığından ziyade dinin özünü ve onun ne olduğunu tespit etmeye çalışırlar. Onların din tanımlarında aşkın, kutsal, inanç, insanüstü ve ruh gibi kavram kullanılmaktadır. Örneği bu kategoride yer alan sosyal bilimcilerden Rudolf Otto “din kutsalın tecrübesidir”; Antropolog E. B. Tylor, “din ruhsal varlıklara inançtır”; Peter L.Berger “din kozmosla oluşturulan beşeri girişimdir”⁵ şeklinde dini farklı biçimlerde tanımlamaktadırlar.

Bu tanımlarda görüldüğü gibi dini toplumsal hayattaki rolü veya işlevi değil dinin tecrübi boyutu, bireyin ona yüklediği anlam, doğaüstü güçlere inanç, dinin özü ve ne olduğu konuları öne çıkmaktadır. Sadece insan deneyimlerinin belli bir yönünü, sosyal hayatın belli bir boyutunu esas alan bu tanımlar dinin toplumsal hayatta öneminden ziyade bireyin özel ve öznel deneyimlerine odaklanmaktadır.

1.1.2. İşlevsel Din Tanımları

İşlevsel tanımları benimseyenlere göre din, insan ve toplum hayatındaki sosyal ve psikolojik etkilerine göre tanımlanır. Dolayısıyla daha önce ifade etmeye çalıştığımız gibi bu tanımlar dinin özde ve temelde ne olduğu ile değil ne yaptığı ile ilgilenmektedirler.

İşlevsel tanımlara en dikkat çeken birkaç örnek olarak E.Durkheim’in “din, kutsal şeylerden oluşan bileşik sistemin tezahür etmiş halidir”.⁶ Durkheim’e göre din toplum bütünleşmesine etki eden bir olgudur. Bu durumda dinin bireysel bir

⁵ Okumuş, ss. 56-57.

⁶ Okumuş, s. 59.

deneyimden çok toplumun birlikte yaşamasında belirleyici olan bir katolizatör başka bir ifadeyle toplumun çimentosudur.

Durkheim dini işlevsel olarak tanımlayan ilk sosyolog olarak tanınmakla birlikte bu grupta yer alan başka sosyologlar da vardır. Örneğin J.M. Yinger din kavramını, “insanı problemlerinin çözümüne yönelen inanç ve uygulamalar sistemi”, T. Parsons, ampirik (gözlenebilir/ deneysel) olmayan normatif bir inanç sisteminin toplumun eksiklerini giderme gayreti”, T. Luckmann “sosyal düzenin anlam alanı”, Antropolog C. Geertz, toplumsal motivasyonlar sağlamaya yönelik semboller sistemi” olarak tanımlamaktadır.

Görüldüğü gibi işlevselci din tanımları, özsel tanımların din olarak belirledikleri olguları da kapsadığı için işlevsel tanımların, özsel tanımlardan daha geniş olduğunu söyleyebiliriz.

Dinin tanımı ile ilgili bu genel değerlendirmeden sonra şu sonuçlara varabiliriz. İşlevsel tanımlama dinin bireylere veya topluma sağladığı farz edilen yararlarını tasvir eder. Burada önemli olan dinin özü, inanç veya prensipleri değil, dinin ne yaptığı ya da ne işe yaradığıdır. Özsel tanımlama ise dinin birey ve toplumun hayatında hangi görevleri yerine getirdiği değil, dinin içeriği ya da özülle ilgili karakterleri içerir ve dinin ne olduğu üzerine yoğunlaşır.

1.2. TOPLUM

Sosyal bir varlık olan insan tek başına yaşayamaz. Temel ihtiyaçlarını karşılamak isteği onu birlikte yaşamak zorunda bırakmıştır. Bu yüzden insanlar bir toplum içinde yaşar. İnsanlar, tarih boyunca her zaman bir toplum içinde bulunmuşlardır. Bir toplumda birlikte yaşayan insanların yaşamları birbirlerini etkileyip ortak değerler oluşmasını da sağlamıştır.

Toplum: belli bir toprak parçası üzerinde birlikte yaşayan, sürekli veya geçici olarak bir araya gelen insanların bir takım gelenek, görenek ve yasalara bağlı olmaları şeklinde görülür. Başka bir ifadeyle *toplum*; yeryüzünde yaşayan, temel toplumsal gereksinimlerini karşılamak amacıyla farklı gruplar şeklinde bir araya

gelerek işbirliği yapan, ortak bir kültüre bağlı, farklı bir kimliği ve sürekliliği olan insanların oluşturduğu bütün cemiyet olarak da tanımlanmıştır.⁷

Toplum bir kurumsal organın sosyal yapısı olan inanç, kültür ve davranışlardan oluşmaktadır. Sosyolojinin en temel konularından biri olan toplumun ve toplumsal hayatın, İlkçağ'dan günümüze kadar geçirmiş olduğu farklı değişim dönemleri geleneksel, modern ve postmodern biçiminde gruplandırılmıştır.⁸

1.2.1. Geleneksel Toplum

Gelenek, görenek, adet, örf ve töre kelimelerinin her birinin ayrı anlamları, tanımları ve ayrı etkileri bulunmaktadır. Ancak bu terimlerin birbirine yakın anlamları olduğu söylenir.

Töre; fonksiyonel bir öneme sahip olan, toplumsal yaşamı düzenleyen bir norm olarak; toplulukta yerleşmiş ve gelenekselleşmiş ahlaki değerler, kurallar ve davranış biçimleridir.⁹

Örf kelimesi ise toplumda yerleşmiş olan uygulamaları ifade eden halkın kendiliğinden uyduğu, kural ve ilke durumdaki gelenektir.

Gelenek, uzun zaman süreçleri neticesinde toplumda, aktarılan ve yerleşen değer ve kabuller olarak algılanmaktadır.¹⁰ Örneğin; doğum, evlenme, ölüm, sünnet gibi toplumsal gelenek haline gelen olaylar değişik toplumlarda farklı biçimler kazanmıştır.

Bu tanımlardan bakıldığında töre ve gelenek örfе göre daha geniş uygulamaları ifade eder. Örfün meşru olmak niteliğine karşı, töre ve gelenekte böyle bir durum söz konusu değildir. Yani örf toplum tarafından genel kabul gören müsbet uygulamalar olarak kabul görmesine rağmen töre ve gelenekler sonuç itibarıyla menfi de olabilirler.

Gerçekten de gelenek kavramı sosyoloji literatüründe “belirli davranışsal norm ve değerleri benimseyip aşıl原因, gerçek ya da hayali bir geçişle süreklilik gösteren

⁷ Kirman, s. 89.

⁸ İsa Kuyucuoğlu, **Din Sosyolojisinde Kuram Ve Yöntem Sorunu**, Ankara, 2012. s. 23.

⁹ Kirman, s. 335.

¹⁰ Kirman, s. 336.

ve genellikle yaygın biçimde benimsenen ritüeller ya da başka sembolik davranış biçimleriyle ilişkili toplumsal pratikler kümesi” olarak tanımlanmıştır¹¹.

Gelenekler, bir kuşaktan bir kuşağa iletilip aktarılan bilgiler, tasarımlar, hayat biçimleri ve boş inançlar; daha geniş anlamıyla “gelenek” maddi olmayan bir kültür ögesi olarak ve modernin karşısında duran bir kavram olarak tanımlanabilir.

Sosyolojinin önemli kavramlarından biri olan gelenek, genellikle belli bir yolu izleme, belli bir çerçevede hareket etme, ortaya koyduğu şeyi devam ettirme olduğu anlaşılmaktadır.

Gelenekler, toplumsal yaşamda, birey ve toplum yaşamı açısından önemli bir yere sahiplerdir ve birbirlerinden ayrılamazlar, çünkü bireyler ve toplumlar, gelenekler çerçevesinde hayatlarını sürdürürler. Yerleşmiş olan örf ve adetler sonucunda bir geleneğin oluşması olarak görülebilir

İlkçağlardan başlayan geleneksel toplum Aydınlanma dönemine kadar toplumsal bir süreçtir. Hiyerarşik yapıdaki bir toplum olan geleneksel toplumun Tanrı ve din merkezli bir toplum olduğu söylenir. Geleneksel toplumda kutsal ve ahlaki değerlere önem verilmiştir. Teknolojik üretim olmayan toplum aile, soy ve akrabalığa dayanmıştır. Dolayısıyla eleştiri ve tartışma kültürünün bulunmadığı bir toplum olarak, toplumda ferdin görevi geçerli olan değerleri eleştirmeden kabul ederek gelecek nesillere aktarmaktır. Geleneksel toplumu, aidiyet ve sıcak ilişkiler vurgusu ile belirginleşip “biz” ruhunu yaşatan kişiler oluştururken modern toplumun aktörü “ben” i gerçekleştirmeye çalışan, kendi kaderini kendisi çizen özgür bireydir.

Geleneksel toplumda sosyal birliktelik ön plandadır. Böyle bir toplumda toplumsal bilinç bireysel bilincin üstünde ve onu kuşatmış olduğu için “ben” anlayışı yerine “biz” anlayışı ön plana çıkmıştır.¹²

1.2.2. Modern Toplum

Aydınlanma döneminden sonra Sanayi ve Fransız Devrimleri ile başladığı kabul edilen modern toplumun yaklaşık 1970’li yıllara kadar sürdüğü kabul edilmektedir. Bu toplum sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme ve dünyevileşme

¹¹ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınay – Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999, ss. 258- 259.

¹² Kuyucuoğlu, s. 24.

aşamalarından geçmiştir. Dolayısıyla geleneksel toplumdaki Tanrı ve din merkezli toplumun aksine insan odaklı (antropocentric) bir toplumdur. Teknoloji üretimi yaygınlaşmıştır. Modern toplumda din eleştirisi ve din karşıtı düşünceler de ortaya çıkmıştır.

Modern toplumda birey ve onun hakları ön planda olduğu için modern toplum bireyci bir toplumdur. Modern toplumda coğrafi mesafeler daralmasına rağmen fiziki mesafeler büyümüştür. Bundan dolayı modern toplumda refah düzeyi artmasına rağmen insanlar kendilerini yalnız hissetmekte ve büyük kalabalıklar içinde yalnız yaşamaktadırlar.¹³

1.2.3. Post Modern Toplum

1970’li yıllardan günümüze kadar devam eden toplumdur. Hem Tanrı’nın hem de insanın merkeze alındığı çok merkezli (polycentric) bir yapı arz eder. Ayrıca post modern toplumda yüksek teknoloji ve bilgi üretimi küresel boyutlarda yaygın hale gelmiştir. Bireysel hak ve özgürlükleri öne süren post modern toplum yapısı içinde toplumsal hiyerarşinin önemi azalmıştır.

Bir değerlendirme yapacak olursak; geleneksel toplumlarda ferdin çalışması ve eğitim alanında uyacağı kurallar post modern toplumlarda bireyin kendi özgür iradesiyle olmaya başlamıştır. Geleneksel ve modern toplumdaki sınır ve çerçevesi belli olan dinsel inanç, adet ve gelenekler post modern toplumda geçerliliğini yitirip ve bir tercih haline gelmiştir.¹⁴

1.2.4. Dinin Toplumsal İşlevleri

Dinin toplumsal işlevlerine bakıldığında “dinin toplumda veya toplum için ne yaptığı” sorusu karşımıza sıklıkla çıkmaktadır.¹⁵

Dinin en önemli sosyal işlevlerinden biri, mensuplarının dünya karşısındaki tutum ve davranışlarını belirleyen bir *zihniyet ve ideoloji kazandırma* işlevidir.¹⁶

¹³ Kuyucuoğlu, s. 25.

¹⁴ Kuyucuoğlu, s. 26.

¹⁵ Çiftçi, s. 76.

¹⁶ Okumuş, s. 69.

Yani her dinin kognitif (bilişsel) bir yönü vardır. Dolayısıyla din, mensubu olan insanlara belirli bir dünya görüşü sağlar. İnsanlar; inandıkları dinin etkisiyle dünya ve dünyevi olaylar karşısında nasıl bir tutum ve eylem içinde bulunacaklarını belirlerler.

Dinin en önemli işlevlerinden birisi de *meşrulaştırma* işlevidir. Yani dinin meşrulaştırıcı gücüyle fertler yaptıklarını haklılaştırmakta ve kendi iç dünyasını bir nevi rahatlatmaktadır.

Dinin bir diğer toplumsal işlevi *bütünleştirme*dir. Toplumdaki gruplar, kurumlar, sınıflar, örgütler ve ilişkiler gibi toplumsal yapının çeşitli öğelerinin birbirini tamamlayabilme durumuna ve sürecine toplumsal bütünleşme denilmektedir. Toplumda adetler, törenler ve normlar gibi değerler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca toplumsal bunalım ve mücadeleler ortadan kalkar. Emile Durkheim'in üzerinde en çok durduğu konulardan olan sosyal bütünleştirici güç olarak yorumlanmasıyla sonuçlanır. Yani din hem fert ile toplum ilişkisini hem fert ile kurum ilişkisini ve kurumsal ilişkileri bir bütünlük içinde düzenleme işlevi görmektedir.¹⁷

Bilindiği gibi din, sadece fonksiyonel değil, aynı zamanda “olumsuz işlev” (disfunction) de meydana getirebilmektedir. Dinin bütünleştirme işlevinin tersine *parçalama* ve *çatışma* işlevi de bulunmaktadır. Yani din kendi inançları içinde bir birlik ve bütünlük sağlarken, bir çatışma işlevi de görebilir. Fakat bu çatışma, belli bir zamansal çatışma, ihtilal, devrim, kavga veya savaş durumundan sonra toplumun bütünleşmesini bozmayacağı gibi, tersine toplumsal bütünleşmeyi bozup işi toplumu parçalamaya vardırabilir.

Dinin toplumsal işlevlerinden biri de toplumu sistemli ve organizeli bir duruma getirmesidir (organizasyon işlevi). Peygamberlerin karizmatik liderliği etrafında inanan insanların oluşturduğu organizasyondan tutun, çeşitli dini grup, hareket, cemaat, parti ve kurumların organizasyonları, bürokratik ve hiyerarşik yapılanmaları dinin organizasyon işlevinin önemini ortaya koymaktadır.¹⁸

Dinin toplumsal işlevlerinden biri de *sosyalizasyondur*. Din, sosyo-ekonomik, dinsel vb. sisteme uygun belli karakter tiplerini öne çıkararak, destekleyerek

¹⁷ Okumuş, s. 71.

¹⁸ Okumuş, s. 73.

toplumsal aktörlerin, sosyal yapıya uygun rollerini öğrenip içselleştirmelerini, sosyal hayata ayak uydurmalarını, yani sosyalleşmelerini sağlar.

Dinin başka bir işlevi, *yapılandırmadır*. Geleneksel Hint kast sistemi buna örnek verilebilir. Din, toplumun sosyo-kültürel yapısında etkili olan bir fenomen olup yapılandırma işleviyle de bağlantılı olarak aynı zamanda toplumu düzenleyici bir kurallar sistemidir.

Dinin etkili sosyal işlevlerinden biri de kimlik, bir varlık bilinci, aidiyet bilinci, birlikte var ve taraf olma bilinci kazandırmaktır. Din, insanın kim olduğunu ifade eden şeyi tanımlayan sosyal bir rol veya durumda o insanın kişiliğine uygun düşen bir anlamlar sistemi olan kimliğin bir kontrol mekanizması olarak işlev görmesinde rol oynar.¹⁹

Dinin bir diğer işlevi, *kültürün korunmasında*, kuşaktan kuşağa aktarılmasında ve kültürün süreklilik kazanmasında ortaya çıkmaktadır. Din, topluma kültürün gerçekliğini kabul ettirerek, kültürü kendi şemsiyesi altına alarak korur ve kuşaktan kuşağa aktarır.

Dinin etkili işlevlerinden bir diğeri, toplumda pek çok problemin kaynağı olarak ortaya çıkabilecek değerler çatışmasını önlemektir. Dolayısıyla din, değerlerin toplumca kabulünü sağlar, değerleri pekiştirir ve değerler arasında hiyerarşik bir yapı oluşturur.²⁰

Dinin bir diğer işlevi devlet ile toplum aktörleri ve kurumları arasında *aracı kuruluş* olmasında görülmektedir. Din, devlet ile fert arasındaki ilişkilerde ikinci yapılar ve yapılarda tüzel kişiliğin işlevini ifa eder.

Dinin işlevi üzerine yaptığımız bu tahlilde görüldüğü gibi dinin birçok alanda önemli toplumsal işlevleri bulunmaktadır. Din, inanç, bilgi, tecrübe, ibadet, etki, organizasyon ve ahlak gibi boyutlarıyla toplumsal bir gerçeklik olarak ortaya çıktığı gibi, din ile toplum karşılıklı olarak birbirlerini etkilemektedir. Kutsala, tanrılara, aşkın varlıklara, Tanrı'ya veya Allah'a inanç ve bağlılık olarak din, toplumda, toplumsal ilişkiler temelinde, toplumsal olarak yaşanmakta; grup ve topluluk halinde varlık sahnesine çıkmaktadır.

Temel toplumsal kurumlardan biri olarak din toplumun aile, eğitim, siyaset, ekonomi, boş zaman ve hukuk gibi diğer kurumlarla etkileşim halinde varlık

¹⁹ Okumuş, s. 77.

²⁰ Okumuş, s. 79.

göstermektedir. Toplumsal birlik ve bütünlüğün ifadesi olan din, çatışmalara, kurlsızlıklara ve krizlere karşı bir panzehir olabileceği gibi zaman zaman görece çatışma ve savaşların, muhalefet ve ayrılıkların gerçekleşmesinde de etkili olabilmektedir.

Din birçok toplumsal kurum ve olayın ardındaki güçtür. Din, meşrulaştırıcı niteliğiyle sosyal ilişki biçimlerini, mevcut sosyal düzen, düzenlemeleri, kurumları ve kurumların işleyiş biçimlerini haklılaştırıp geçerli kılmaktadır. Bireylerin davranışlarında, toplumsal sistem, sosyal yapı, kurumlar ve grupların davranışları üzerinde etkin bir rol oynamaktadır.²¹

1.3. DİN TOPLUM İLİŞKİLERİ

Din -toplum ilişkileri etkileşimsel ilişkiler olup din toplumu, toplumun kültürünü, toplumsal kurumları, toplumsal norm ve değerleri etkilediği gibi onlarda dini etkilemektedir. Bununla birlikte dinle toplum birbirinden ayrı olamaz. Dolayısıyla din ile toplum arasındaki ilişkiler tek yönlü değil, karşılıklı etki esasına dayanır.

Dinin topluma etkisine bakıldığında bütün dinler, toplumsal yapıyla ilişki halindedir. Dolayısıyla bu ilişkiler sayesinde dinler toplumları etkiler ve değiştirir. Ayrıca toplumsal örgütlenme ve davranışların şekli dinin etkisine açıktır.

Toplumun da din üzerinde birtakım etkileri bulunmaktadır. Özellikle halk dinlerinin tanrı tasavvurlarının ve dini bayram ve törenlerin bir takım ekonomik ve sosyal faktörler tarafından şekillendirildiği, tecrübesi din sosyolojisi çalışmaları tarafından ortaya konulmuştur.

Durkheim'in düşüncesine göre; "toplum, dinin ruhudur" ancak toplumun dini yarattığını belirten Durkheim toplumu tanrılaştırmıştır. Ona göre; "din, toplumun çimentosudur". Yani dinin kaynağı toplumdur. Ve dinin en önemli fonksiyonu, sosyal dayanışmayı sağlamak ve güçlendirmektedir.

²¹ Okumuş, s. 80.

Durkheim açısından dinin kaynağı toplumda aranır. Dinin kaynağını toplumda arayıp dini topluma indirgeyen Durkheim'in kuramsal yaklaşımı indirgemeci bir yaklaşım olarak kabul edilmektedir.²²

1.4. GELENEK VE DİN

Bilindiği gibi bir geleneğin örgütlü bir biçimde sürdürülmesinde dini grupların, cematin ve dinin kurumsal tarafının her zaman önemli bir rolü olmuştur. Dolayısıyla her inanç yönteminde cemaat ve dini kurumlar gelenek ve toplum değerlerinin yaşamasını sağlar.

Gelenekçi olarak bilinen Nasr'a göre, din, geleneğin kaynağı konumunda aynı kaynaktan gelir ve aynı konularla ilgilenir "din aynı zamanda gelenektir de".²³

Nasr'e göre "din; Allah tarafından vah yedilen ve insanı Asıl'ına bağlayan ilkeler" olarak düşünülürse, geleneğin de "bu ilkelerin uygulanması" olduğu kabul edilebilir.²⁴

Gelenek; din ve vahiyle, kutsalla ve akideyle, zahir ve batınla, süreklilik ve düzenlilikle, bilim ve sanatla, maddi ve manevi hayatın tüm unsurlarıyla ilişkilidir. Bu ilişki ise, ayrılmaz bir bütünlük oluşturur.²⁵

Gelenek kavramı din kavramından daha sınırlı bir alana sahiptir. Gelenek bir toplumun örf, adet ve davranışları olarak nesilden nesile aktarılan unsurlarıdır. Din ise sınırları gelenekten daha geniş, tüm toplumu kuşatan, ortak bir sosyal olgudur. Din ve gelenek kelimeleri arasında bir ilişki olmasına rağmen, bu iki kavram aynı anlama gelmemektedir. Gelenek, tarihî süreçte kuşaktan kuşağa aktarılan bilgi, düşünce ve davranışlar içerirken; din, her şeyden önce inanç ve kutsal davranışları içerirken, kutsal olana bağlanma anlamındadır.²⁶

Geleneksel toplumlarda din-gelenek ilişkisi iç içedir. Toplumun kurum ve kuruluşları üzerinde dinin etkisi büyüktür. Din, aynı zamanda, toplumda kontrol mekanizması görevini de üstlenir. Birey ve toplumun diğer kurumları, davranışlarını

²² Güneş Abdurrahman, "Sosyolojik Olarak Din ve Toplum İlişkileri", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 24, Sayı 1, Elazığ, 2014, ss. 153-164.

²³ Seyyid Hüseyin Nasr, **Bilgi ve Kutsal**, Çev. Yusuf yazar, İz Yayınları, İstanbul, 2001, s. 79.

²⁴ Nasr, s. 80.

²⁵ Erol Sungur, **Seyyid Hüseyin Nasr'a Göre Gelenek Ve Modernlik**, Çizgi Yayınevi, Konya, 2014, s. 46.

²⁶ Kadir Canatan, "Gelenek, Din ve Modernite", **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, Sayı 9. Kış 1995. s. 28.

dini değerlere göre düzenlemeye çalışırlar. Geleneksel toplumlarda dine ve geleneklere büyük önem verilmektedir. Din, sosyal hayatın merkezinde bulunmakta, değişme ve gelişmeleri kendi lehine düzenlemektedir. Böyle toplumlarda dini katılım yoğun olmakta, toplumun hemen tüm işleyişinde dinî bir anlayış grlmektedir²⁷.

²⁷ nver Günay, **Din Sosyolojisi Dersleri**, E yay, Kayseri 1993, s.301.

İKİNCİ BÖLÜM

MALİ, BAMBARA KABİLESİ'NDE DİN VE GELENEKLER

Tezin buraya kadarki bölümünde din tanımlamaları ve bu bağlamda din-toplum arasındaki karşılıklı ilişki üzerinde genelde sosyal bilimler, özelde din sosyolojisinde geliştirilen kavram, yaklaşım ve kuramları kısaca inceledik. Tezin ikinci bölümünde ise geçmişte Batı Afrika'da yaşayan üç imparatorluğun bir parçası olan Mali'yi ele alacağız. Ülkenin tarihi ve coğrafi özelliklerini anlatacağız. Mali' de bulunan etnik gruplardan en önemli olan Bambara kabilesinin sosyal hayatı, aile yapısı ve din olgusunu göreceğiz.

2.1. MALİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Afrika kıtası Dünya'nın en büyük ikinci kıtasıdır. Afrika'da 54 tane bağımsız ülke bulunmaktadır; yüzölçüme bakıldığında Cezayir en büyüğüdür, nüfus bakımından ise Nijerya'dır. Afrika kültür, etnik ve dil konusunda büyük bir paya sahiptir. 19. yüzyıl sonlarında Fransa, İngiltere ve Portekiz gibi ülkeler tarafından sömürge haline getirilmiştir. Bundan dolayı yerli toplulukların kullandıkları ana dilleri dışında Afrika' da en çok kullanılan resmi diller Fransızca, İngilizce ve Portekizcedir.

Afrika kıtasına bakıldığında beş bölüme ayrılabilir, bunlar Doğu Afrika, Orta Afrika, Kuzey Afrika, Güney Afrika ve Batı Afrika'dır. Batı Afrika on beş ülkeyi kapsar. Bunlar; Mali, Moritanya, Nijer, Nijerya, Benin, Burkina Faso, Gine, Gabon, Gine Bisau, Senegal, Gambiya, Fildişi Sahili, Togo, Yeşil Burun Adaları ve Sierra Leone'dir.²⁸

²⁸ Amadou Hampate Ba, **Aspects de la Civilisation Africaine**, Presence Africaine, Paris, 2000, s. 35.

2.1.1. Mali

Mali, Batı Afrika'nın ortasında yer alan bir ülkedir.²⁹ Yüzölçümü 1.241.000 km²'dir. Yedi ülkeye sınırı vardır, bunlar Kuzey'de Cezayir, Doğu'da Nijer ve Burkina Faso, Güney'de Fildişi Sahili, Batı'da Gine ve Senegal, Kuzey-batı'da ise Moritanya'dır.

Ülke topraklarının üçte ikisi çöldür. Sudan bölgesi, Sahel bölgesi ve Sahra bölgesi olan üç farklı iklim bölgesinden oluşmaktadır. 1700 km uzunluğunda Nijer Nehri (bu nehrin toplam seyrinin % 40'i) ve 900 Km uzunluğunda Senegal Nehri (%53'ü) bu topraklardan akar. Yeryüzü şekilleri ovalar, yaylalar ve bazı yüksek zirvelerden oluşur; bunların en yükseği Hombori Dağı'dır³⁰ (Fatma'nın eli) (1155 m).³¹

Sekiz idari bölgeye ayrılmış olan ülkenin başkenti Bamako 10 milyondan fazla nüfusa sahiptir. Ülke bölgelere, kentlere ve kırsal alanlara ayrılmıştır.

Birçok etnik grup Mali nüfusunu oluşturuyor. En önemli on grup şunlardır: Bambara, Malinke, Soninke, Peuhl, Dogon, Sonrhail, Miniyanka, Senufo, Khassonke ve Tuareg. Bu etnik çeşitliliğe, aynı zamanda, kültür çeşitliliği de eklenir ve bu Mali'de ana zenginlik olarak kabul edilir.³²

2.1.2. Siyasi ve İdari Özellikleri

Mali bağımsızlığını 22 Eylül 1960 tarihinde Fransa'dan kazanmıştır. Ülkede çok partili laik cumhuriyet yönetimi bulunmaktadır. Ülkenin yeni bağımsızlığa kavuştuğu dönemlerde ilk olarak bölgeler ortaya çıkmıştır, daha sonra bölgeler, iller ve ilçeler kurulmuştur. Bu bakımdan idare sistemi, bölgeler, iller ve ilçelerden oluşmaktadır. Bu üç kademede merkezin temsilcisi olmasına rağmen yine yerel yönetimler olarak adlandırılmaktadır.

²⁹ Bkz. Şekil 1, s. 1.

³⁰ 1155m yüksekliği ile Mali'deki en yüksek tepesidir ve yöredeki insanlar ona Fatma'nın Eli adını koymuşlardır. Bkz. Şekil 4, s. 3.

³¹ Amis du Mali, "Le Mali et son Histoire", <http://amisdumali.com/un%20peu%20d'historie.html> 14.01.2012, (07.02.2018).

³² Gerard Brasseur, **Les Bambara, les Etablissements Humain au Mali**, I.F.A.N (Institut Fondamental D'Afrique Noire), Dakar, 1968, s. 261.

Mali meclisi 2018 yılından itibaren 145 milletvekilinden oluşmaktadır. Cumhurbaşkanı tarafından başbakan seçilmektedir. Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 5 yıl olmakla birlikte halk tarafından seçilmektedir. Cumhurbaşkanlığı 2 dönem ile sınırlandırılmıştır.

Ülkenin siyasal rejimi, üç farklı deneyimi yaşamıştır: 1960'tan 1968'e kadar tek parti dönemi (sosyalist rejim); ikincisi 1968-1992 arasında diktatörlük rejimi; üçüncüsü ise 1992'den bu yana yaşanmakta olan demokratik rejimdir.³³

2.1.3. Eğitim

Mali'de eğitim-öğretim fakir nüfusun fazla olması nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Eğitim dili, resmi dil olan Fransızca'dır. İlk ve orta öğretimde genel olarak devlet okulları hizmet vermektedir. Ülkede 15 yaş ve üzeri erkeklerde okuma yazma bilenlerin oranı %45 iken, aynı kategoride kadınlarda %22 düzeyindedir. Eğitim devlet okullarında ücretsiz olarak verilmesine rağmen, bu olanaklardan faydalanabilen nüfus çok az sayıdadır. Mali'de devlet yükseköğretim okulları ve üniversitelerinin sayısı dokuz civarındadır. En büyüğü, başkentte bulunan Bamako Üniversitesi'dir. Ayrıca bu üniversitede hukuk, eğitim, iktisat, tıp ve teknoloji gibi pek çok bölüm bulunmaktadır. Devlet üniversitelerinin yanısıra yaklaşık on beş özel üniversite bulunmaktadır.³⁴

2.1.4. Din

Mali'de egemen din İslamiyet'tir (nüfusun% 90'ından fazlası). Sonra Hristiyan azınlıklar ve Animistler gelir. İslam ve Hristiyanlık ithal edilmiş dinlerdir ve geleneksel inanışlarla harmanlanmıştır (animizm). Mali'nin, gerek Bambara, Fulani (Peuhl,) veya Sonrhay olsun özgün inanç sistemi animisttir.

³³ Bamada.net "Histoire du Mali: Une synthese de 1960 a nos jours" <http://bamada.net/histoire-du-mali-une-synthese-de-1960-a-nos-jours>.08.09.2016, (02.11.2018).

³⁴ Amis du Mali, "Le Mali et son Histoire", <http://amisdumali.com/un%20peu%20d'historie.htm> 14.01.2012, (07.02.2018).

Etnik gruplara göre değişen bu inanışlar, bugün Malili nüfusun yalnızca çok küçük bir oranı tarafından uygulanmaktadır Bambaralar'daki *Komo*,³⁵ Dogonlar'daki, *Kanaga*, Senufolar'da *Nya*, veya Sonrhailler'de *Hole*.

Nüfusun % 90'ı tarafından kabul edilen İslam, XI. yüzyılda Arap tüccarlar tarafından getirilmiştir. Banamandama Keïta'nın, 1050 yılı civarında, Mali'nin İslamiyet'e geçip ilk Müslüman olan kralı olduğu söylenir.³⁶ 1324'te Mali İmparatoru Kanku Musa'nın³⁷ Mekke'ye hacca gitmesi Arap çağdaşlarını ihtişamıyla etkilemiştir.

Hristiyanlık, yalnızca Mali'nin yaklaşık % 2'sini oluşturur (%80'den fazlası Katolik'tir). XIX. yüzyılın sonlarında sömürgecilik ile gelmiştir. Hristiyan misyonerler çoğunlukla ülkenin Güney, Merkez ve Batı'sında bulunur. Kayes bölgesinde yer alan Kita kenti, Notre Dame de Kita Katedrali ile ünlüdür ve Mali'deki Katoliklerin hac merkezidir.³⁸

Ülkede öne çıkan, baskın ekonomik aktivite tarım ve hayvancılıktır. Ticaret ve sanayi, özellikle Soninke ve Malinkelerin etkisi altında gelişmektedir.

Mali topraklarında çağımızın başlangıcından bu yana birçok krallık ve imparatorluk birbirinin ardından hüküm sürmüştür. Bunlar Gana İmparatorluğu (3.-13. Yüzyıl), Mali İmparatorluğu (13.-16. yüzyıl), Songhoi İmparatorluğu (16.-17. Yüzyıl) ve milliyetçi krallıklar olan Bambara, Kasonke, Peuhl ve Senufo'dur (17.-19. Yüzyıl).

1895-1960 yılları arasında Fransız sömürgesi olan ülke ancak 22 Eylül 1960'ta bağımsızlığını kazanabilmiştir. Uzun yıllar Fransızların sömürgesi altında yaşayan ülke Fransa ile kültürel ve ekonomik ilişkilerini sürdürmektedir.³⁹

³⁵ Komo, Kanaga, Nya ve Hole, kabilelere ait fetişlerdir.

³⁶ Brasseur, s. 264.

³⁷ Kanku Musa çok dindar bir imparatordu.1324 yılında hac etmek için Mekke'ye gitmişti. Hacca giderken yaklaşık 500 hizmetçi ve her birisi 2,5 altın külçesi (1250 kilo) diğer hizmetçilerin her birisi de 3 kilodan fazla toz altın taşıyordu. Bkz. Şekil 3, s. 2.

³⁸ Bkz. Şekil 7, s. 6.

³⁹ Michele Fellous, "Socialisation de L'enfant Bambara" **Journal des Afrikanistes**, 1981 Tome 51, Fascicule – 1-2, s. 201.

2.1.5. Turizm

Mali önemli turistik, doğal, kültürel ve tarihi mirasa sahiptir. En önemli doğal alanları şunlardır:

- Bandiagara kayalıkları,
- Baule Milli Parkı,
- Gurma Yaban Hayatı Parkı,
- Senegal ve Nijer nehirlerinin havzaları.

Kültürel ve tarihi turizmi, Cene ve Timbuktu Camileri, Askia (Songhai İmparatorluğu'nun Kralları) mezarları ve Sahra Çölü'nün tarih öncesi yerleri üzerinde durmaktadır.

Mali'deki turistlerin başlıca destinasyonları Dogon yaylası, tarihi Timbuktu şehri ve Cene camisidir.⁴⁰

2.2. MALİ'DE BULUNAN ETNİK GRUPLAR

Mali etnik çeşitlilik açısından oldukça zengin bir ülkedir; ülkede yaklaşık olarak 45 farklı dil konuşulmaktadır, bunların yaklaşık olarak 20'si yerel dillerdir. Gerard Brasseur "**Les Bambara, les établissements Humains au Mali**" adı geçen eserinde Mali'de bulunan insanları etnik iki ana sınıfa ayırmıştır: Bunlar; Sahilliler ve Sudanlılar.

Sahilli gruplar: More, Tuareg ve Songaylar ülkenin kuzeyinde Sahara bölgesinde yer almaktadır. İkincisini ise, Soninke, Kasonke, Malinke, Boso, Senufo, Dogon, Bobo ve Bambara grubu oluşturmuştur.⁴¹

2.2.1. Bambara Kabilesi

Bu genel bilgilendirmeden sonra şimdi Mali'deki etnik gruplardan olan Bambaralar'ın tarihi, dini, gelenekleri ve sosyal hayatları hakkında bilgiler verilecektir. Ülke genelinde en yaygın grup olarak nüfusun % 40'ını oluşturan

⁴⁰ Bkz. Şekil 5 ve 6, s. 4 ve 5.

⁴¹ Brasseur, s. 270.

Bambaralardır. Öncelikle ülkeye coğrafi açıdan bakıldığında genellikle çiftçilikle uğraşmakla birlikte ülkenin iç bölgesinde, başkent Bamako'nun çevresinde yer almaktadır, Dolayısıyla ülkenin kuzey doğu ve kuzey batısında yer almaktadır. Aslında Bambaralar Sudan kökenlidirler ve homojen bir toplulukturlar. Malinke grubunun bir parçası olan Bambaralar ve mandeler birçok ortak özellikler göstermektedir. Özellikle antropolojik açıdan çok önemli benzer özellikler gösterirler ancak psikolojik yönden bu benzerlikleri görmek söz konusu değildir.⁴²

2.2.2. Tarih

Mali'de ilk Bambaralar kendi şehirleri içinde iki köyde oturmuştur: *M'Pebe* ve *Sekoro*.⁴³

M' Pebe Köyü: Coğrafi açıdan bakıldığında, *M'Pebe* Köyü Mali'nin dördüncü bölgesindeki kırsal kesim *Pelegana* (Segu çemberi) belediyesinde bulunan bir köydür.

Tarihsel olarak köy, Segu'nun Bambara Krallığı'nın oluşumunda önemli bir rol oynamıştır; çünkü 1792'den 1808'e kadar *M'Pebe* köyü kral Tiemoko Monzon Diarra'nın eviydi ve kral Kraliyet mahkemesine bağlı birçok nitelik, nesne ve hizmetin transferini karşıladı. Monzon'un birçok insanı ve iktidarın sembolleri olan nesneleri, *Segu'nun* gizemleri hala *M'pebe*'da korunur.

Sekoro Köyü: Sekoro Köyü, Segu şehrine yaklaşık dokuz kilometre uzaklıktadır ve 3000 m2'lik bir alana sahiptir. Sekoro bugün dört semtten oluşur; İlki Bambaraların ve Diulaların ya da tüccarların yaşadığı yerdir. İkincisi Somonon'ların yaşadığı ve diğer ikisi ise Peuhls, Mores, Dogons ve Sonrhailar'ın oturduğu yerdir. Köy adını **Şeko**'dan alıyor. Mekken'den gelen Marabu (Kuzey Afrika'da dervişlere verilen ad) öğrencilerinin eşlik etmesiyle nehrin kenarına yerleşti. Köyde yaşayan ilk kişiyi belirlemek için *Sekoro* adı verildi: **şekokorobakadugu**, eski şeko köyü anlamına gelir.

Daha sonra Segu Bambara Krallığı'nın kurucusu olan **Mamari Biton Kulibali**'nin saltanatı gelecekti. Sekoro'nun ikinci kralı oldu. Dokuz köy

⁴² Charles Monteil, **Les Bambara de Segou et du Kaarta**, La Rousse, Paris, 1924, s. 400.

⁴³ Monteil, s. 404.

Marakalar'ı (bir kabile adı) veya *Sonikeler*'i ve dört Bambara köyünü kapsayan geniş bir ademi merkeziyetçi ve demokratik krallığın ilk merkezi.

2.2.3. Bambara Dili Alfabeti

Bambara dili, Batı Afrika'da Burkina Faso ve Fildişi Sahili'nde olduğu gibi en çok konuşulan dillerden biridir Gambiya ve Gine olarak da adlandırılır. Mali'nin ulusal dilleri arasındadır ve Mali'de en çok konuşulan dildir.

7 Sesli ve 20 sessiz olmak üzere 27 harften oluşur ki bunlar:⁴⁴

a. Sesli harfler: a, e, ε,i,o, ɔ, u.

b. Sessiz harfler: b,c,d, f, g, h, j, k, l, m, n,n̄, ɲ, p, r, s, t, w, y, z.

Bazı Bambara kelime örnekleri:⁴⁵

Evlilik; Furu.

Dostluk; Teriya

Komşuluk; Sigijnɔgɔnya

Erkek hakları; Cɛkahakɛ

Kadın hakları; Musokahakɛ.

2.2.4. Bambara Kabilesinde İsim ve Soyad

Bambaralar isimleri ve soyadları genelde farklı anlamlardan veya amaçlardan koymuşlardır. Dolayısıyla zor ve büyük bir iş başarıldığında veya zor bir durumdan kurtulduğunda, yapılan işe göre isim verilir.

Kabilede dört büyük soyad bulunmaktadır: **Diarra** (aslan), **Kulibali** (yüksek dağ), **Traore** ve **Keita** (cesur).

Bazı erkek, kız isimleri ve anlamları:⁴⁶

1. *Waraba*; (büyük aslan) erkek ismidir; cesaret, başkanlık ve liderliğe işaret etmektedir.

⁴⁴ Mgr Hippolyte Bazin, **Dictionnaire Bambara Français**, Imprimerie Nationale, Paris, 1906, s. 693.

⁴⁵ Zana Kone, **Parlons Bambara**, Edition Jamanan, Tome1, Paris, 2002, s. 5.

⁴⁶ Bazin, s. 696.

2. *Da* (bir ağaç adı) bir erkek ismidir; insanlar ağacın meyvesinden ve gölgesinden faydalandığı için bu isim verilir.
3. *Ciriba* (Büyük ağaç) aynı zamanda bir erkek adıdır.
4. *Soma* (evin reisi) bir erkek ismidir. Ailede doğan birinci erkek çocuk için verilen isimdir.
5. *Ceneba* (kızın annesi) bir kız ismidir.
6. *Sira* (İlkdoğan kız) bir kız adıdır. İlk doğan kıza koyulan isimdir.
7. *Ciba* (Büyük su) kız adlarından biridir.
8. *Kumba* (Büyük kafa) bir kız adıdır.
9. *Bamako* (Timsah nehri) ya da (timsah sırtı) bir şehir adıdır. Mali'nin idari ve iktisadi başkentidir.
10. *Beledugu* (Taş ülkesi) bir şehir adıdır.

2.2.5. Bambara Dilinde Lehçeler

Bambara dilinde bölgeden bölgeye göre birçok lehçe bulunmaktadır, bunlar;

- **Segu kan** (Segu yerel lehçesi)
- **Beledugu kan** (Beledugu yerel lehçesi)
- **Citumu kan** (Citumu yerel lehçesi)
- **Cula kan** (çoğunluğu Fildişi Sahilleri'nde bulunur)
- **Dafi kan** (Mali ve Burkina Faso sınırlarında konuşulan bir yerel lehçedir)
- **Kasonika kan** (Kay bölgesinde konuşulan yerel lehçe)
- **Madinka kan** (Mandı lehçesidir).

2.3. BAMBARALAR'IN SOSYAL YAPISI

2.3.1. Sosyal Organizasyon

Bambaralar'da sosyal birimin temeli ailedir. Ortak kökenin en büyüğü ailenin reisi olur. Ataerkil olan Bambara toplumu üç sınıfa ayrılır; horow (asil), nyamakalaw (bir sosyal tabaka) ve jonw (köle).⁴⁷

• *Horow: Asiller*

Asiller, savaşır ve topluluğun güvenliğini sağlarlar. Bambara topluluğunda en önemli sosyal kategoriyi oluştururlar. Horow olmak, dürüst, yol gösterici ve verilen söze sadık olmak demektir.

• *Nyamakalaw Tabakası*

Demircilerden, ahşap ustalarından, kunduracılarından, griolardan ve dini ozanlardan oluşur.

Bambara toplumunda, nyamakalawların sosyal yaşamda vazgeçilmez rolü vardır. Onlar uzlaşmanın ve dirlik düzenin garantörleridir. Bir zorlanma, ne olursa olsun, nerede olursa olsun, nyamakalaw, sözüyle müdahale ederek alevleri yatıştırır, anlaşmazlığı ortadan kaldırır, uzlaşmayı sağlar.

Her ailede, aile törenlerini düzenlemekten ve ailenin övgülerini söylemekten sorumlu bir nyamakalaw vardır. Bunlar kamu mesajcıları ve aracıcılarıdır.

• *Jonw: Köleler*

Savaş sırasında veya sonrasında toplumu yaşatmak için çalışırlar.

Bambaralar'da, geleneksel olarak hane içindeki otoriteyi erkek temsil eder, kuralları belirler, aile varlıklarının yönetimini ve kontrolünü sağlar, ancak kadın, bir eş olarak evin düzenleyicisi ve dengeleyici elemanıdır. Misyonu, görevlerin yerine getirilmesi için elverişli koşulların ve iş göremezlik durumunda (mevcut olmama,

⁴⁷ Monteil, s, 415.

hastalık) koşulların sağlanmasına katkıda bulunur, herkesten sorumludur. Ev işlerini yapar, çocuklara bakar ve erkeğe vekâlet eder.

Bambara toplumundaki politik örgütlenme monarşik tiptedir, yani dededen, babadan sürüp gelen otoritenin uygulandığı bir siyasi rejimdir.⁴⁸

Toplum yaşlılar tarafından bir gerontokrasi sisteminde yönetildiği için, bunların egemenliği sınırsızdır ve herkes onların kararlarına boyun eğmek zorunda kalır.

2.3.2. Ekonomik Organizasyon

Tarım; balıkçılık, hayvancılık ve hasatın yanında ana ekonomik faaliyettir.

Tarlalarda çalışan Bambara erkeklerine, kadın ve çocuklar yemek getirir. Zamanında demirciler tarafından yapılan çapalar, tırmıklar vs. kullanılırdı ama günümüzde daha çok mekanikleşmeye gidilerek traktörler kullanılmaya başlanıyor.

Hayvancılık sığır, koyun, keçi, eşek, domuz ve kümes hayvanlarından oluşur. Bu, yerleşik hayatın gelişmekte olan geleneksel hayvancılık yetiştiriciliğidir. Sürülerini *peuhl* adı verilen çobanlarına emanet ederler. Bazı bölgelerde su yokluğundan dolayı balıkçılık yapılamıyor. İkincil faaliyetler ise, ağaç yetiştiriciliği, ormancılık, meyve toplayıcılığı, arıcılık ve avcılıktır. Toplayıcılık ürünleri shea yağı ve demirhindi, tüketim ve pazarlama amaçlıdır.⁴⁹

2.3.3. Birlikte Yaşamak

Birlikte yaşamak Bambara'nın temel ilkelerinden biridir. Bambara'da birlikte yaşamak, vazgeçilmez bir sosyal düzeydedir. Onun için; her şey aynı evde, aynı köyde ve tüm organizasyonda, ortak şeylerde, ortak sözcüklerde, ortak çalışmalarda birleşir. Bir erkek mutlu olduğunda insanlık mutludur, ama insan acı çektiğinde insanlık da acı çeker.

Bambaralar'da birlikte yaşamamanın mutluluğu, yedi temelde yer almaktadır:⁵⁰

- *Yere Don*; kendini tanıma

⁴⁸ Pascal Baba Coulibaly, *La Gwandusu, Une Forme De Sculpture Chez Les Bambara Du Mali*, Editions Jamana, Paris, 2001, s. 80.

⁴⁹ Abbe Jose Hippolyte Henry, *L'ame d'un peuple Africain, les Bambara*, Munstes Anthropos, Paris, 1910, s. 225.

⁵⁰ Henry, s. 226.

- *Nyongon Famuya*; karşılıklı anlayış
- *Nyongon Boya*; karşılıklı saygı
- *Nyongon Deme*; karşılıklı yardım
- *Maa sara te ma bolo*; ücretsiz yardımlaşma
- *Ka malo nyongon bolofenma*; başkalarının iyiliğine saygı
- *Mogo siginyongo yei safineye*; komşu, komşuya muhtaçtır.

2.3.4. Dini ve Manevi Hayat

Bambara'nın dini ve manevi hayatı, animizm pratiğine ve ataların ruh kültürüne dayanır. Yani ruhlar, fetişler ve ibadet nesneleridir.

Bambara kültüründe, Tanrı görünmezdir ve genellikle yüzünü değiştiren bir canlı olarak algılanır. Yağmur yağmasını istediklerinde, “Tanrı'nın yüzü bugün güzel değil” derler. Ama yağmur yağdığında “Tanrı geliyor” derler. Tanrının adı sık sık ifadelerini doğrulamak ve başkalarının sözlerini doğrulamak, yemin etmek için kullanılır. İlahi büyüklüğün bu şekilde tanınmasına rağmen, birçokları, sorunları çözmek için Boli veya Komo⁵¹'ya (fetiş) ve ölümlere saygı duyar.

Bambaralar atalarının ve ilk toplumların yaş gruplarına göre sınıflandırılmış olan bir inanışa sahiptirler. Ataerkil olan Bambara Kabilesi, babanın soyundan gelen ve erkek evinde kurulan bir toplum yapısına sahiptir.

Sosyal ve politik otorite birçok sosyal kurum tarafından sağlanır. Her köy için, ekilecek toprakların paylaşılması için bir toprak sorumlusu ve köylülerin yaşamını idare eden bir siyasi lider vardır. Bazen bu aynı kişi de olabilir. Dolayısıyla Bambaralar, kurucu soyundan gelen, ciddi yaptırım gücü olan ve tarımsal faaliyetlerde önemli rol oynayan ailelerin yönetimindeki köylerin bulunduğu bölgelere ayrılmıştır.⁵²

Bambaraların büyük bir kısmı animist olarak kalmıştır. Işık ve yaradılış tanrısı, **Faro** adını verdikleri tek tanrıya inanırlardı. Dünyanın yaratıcısı, söz ustası hava ve suyun tüm ilahlarının babası, vaktinde *Faro*'yu doğuran *Yo*, ruhunu doğurmuştur. Yedi kat gökyüzüne hükmediyor ve şifalı yağmurları yağıdırıyor. Rengi

⁵¹ **Boli** ve **komo** aynı anlama gelmektedir. Bambara toplumunda, doğaüstü gücü ve etkisi bulunduğu inanılan canlı ya da cansız bir nesnedir, herhangi bir şey olabilir. Ayrıca herhangi bir problem çözmek amacıyla **Boli** için kurban keserler.

⁵² Coulibaly, s. 86.

beyazdır. İlk kadın **Muso Koroni**'yi, verimli toprakları insanlığın anasını **Faro** yaratmıştır. Bu kabileye çok güçlü bir mitoloji tam olarak aşılanmıştır.⁵³

Tüm animistlerde olduğu gibi, Bambaralar arasında, ruhaniyetlere (**Boli**) ve **gri-griye** yol açan inanışların ruhunu (ataların mummyası, görünmeyen dahileri) buluruz. Bambaralar'ın günlük yaşamında sihrin yeri hala çok büyüktür. Dolayısıyla onların dini yaşamında yer alan önemli bir unsur da birçok sırlı toplumun varlığıdır. Bunlardan en önemlisi **Komo**'dur. Her köyün diğerlerinden bağımsız bir **Komo**'su vardır. Demircilerin yönetimi altındadırlar. Her biri grubun yaşamında ayrı özel bir role sahip olan **Nama, Kore, Kono, Dio** ve **Nia** adında sırlı toplumlar da vardır. Her toplumun hayvan kafasını simgeleyen maskeleri ya da hayvan çizgileri taşıyan erkekler vardır. En ünlü Bambara heykeli, **tyiwara**⁵⁴ (tyi = saman, wara = vahşi hayvan), öğretimi tarımla ilgili olan **Komo** topluluğuna aittir. **Tyiwar** takan kişi, mezarlık merasimlerinde, açılış partilerinde, yağmur ve tarlaların verimliliği dualarında dans eder.

Bambaralar çok karmaşık bir kozmolojiye sahiptirler. Din (yani Tanrı) **Ngala** denen yüce bir varlığı tanır. Diğer manevi varlıklar **Dogon**'un karma ikizleri olarak bilinirler. Bambaralar'da **Pemba** (erkek) denen **Ogo**'ya eşdeğer olan bozucu bir çift ve **pemba** (erkek) denen **Nommo**'ya eşdeğer toparlayıcı bir çift vardır. Dünya böylelikle dördüzlü bir dünya olarak kurulmuştur. Her biri her ikiz ateş, hava, su ve yeryüzünü çağırıştırır. Ayrıca **Faro**, androjen, usta ve yeniden düzenleyici olarak **Onomo** vardır. Yağmurda, gökkuşağında, şimşek ve gök gürültüsü içinde kendini gösterir. **Ngala**'nın tükürüğünden doğmuş olan **Faro** hem onun sözü hem de onun muhatabıdır. Dini inançların ve Bambaralar'ın kozmolojisinin kalbinde yer alan **Faro**, ilkel atası olan Bambara'nın bir çift ikizinden yaratılmıştır. O aynı zamanda emrin kökenidir; erkeklere vicdan, adalet ve sorumluluk duygusu vermiştir. Kaderlerini yönlendirir, çalışmanın işleyişini gördükçe toplumun iyi dengesine dikkat eder.

Bambaralar atalarının inanışına sahiplerdir. Yaşlı insanlar, yaşayanların ve ölülerin dünyası arasında bir bağlantı kurma olasılığı en yüksek olan insanlardır. Ölü atalar, kendi soylarından gelenlere güç, sağlık kazandırmak için adak isterler.

⁵³ Germaine Dieterlen, **Essaie Sur la Religion Bambara**, Paris,1951, s. 240.

⁵⁴ Bkz. Şekil 15 s. 13.

Bambaralar, **Faro**'nun bir kopyası olarak kabul edilen ikizlere saygı gösterirler. İkizlerin kötü güçleri ortadan kaldırarak ailelerine mutluluk kattığı düşünülür. Onlar üzerine çok fedakârlıkların yapıldığı adak sunulmuştur. Eğer bir ikiz ölürse, ikiz ya da ikizini temsil eden bir heykelcik sunulur. Gazilere verilen her hediyenin aynı zamanda heykeli yapılır.⁵⁵

2.3.5. Animizm Dünyası

Erkek her zaman güçlü mitlerin ortasında yer alır. Dört merkezi nokta yani yönler, evrendeki erkeklerin yönünü desteklemektedir; Doğu rüzgârın beyaz rengini simgeleyen ölümlerin diyarıdır. Güney, kirliliğin yeridir. Batı, geleneklere ve olumlu şeylere ev sahipliği yapar ve “güneşten düşen insanların ülkesi” adını alır. Kuzey, Tanrı **Faro**, yani insanlığın anası ilk kadının yaratıcısının yaşadığı 7.(yedinci) Cenneti temsil eder. Bütün şeyleri bir bütün olarak bağlayabilmek için, Bambaralar canlı varlıkları, her biri bir takımyıldızla ilgili olan ana noktalar ile ilgili olarak dört kategoriye ayırırlar. Böylece kuşlar Doğu'ya ve Venüs gezegenine bağlanır. Evcil hayvanlar, Güney'de ve develerin yıldızı olarak bilinen Doğu'ya ait Bodrion Yıldızı'na bağlanır.⁵⁶

2.3.6. Animizm Yasakları

1. *Faaliyetlerdeki yasaklar:* Yasak, bazı bireysel ya da toplu statüleri yerine getirmek ve saygı duymak için bazı eylemlere dair bir yasaklamadır; yaş, cinsiyet, sosyal tabaka, bazı müzik aletlerini ve araçlarını kullanmak, belirli törenlere katılmak yasağı gibi, Kadın genellikle geçici yasakların konusudur. Adet döneminde, bir bebeğin emzirilmesi veya bir eşin yas tutması gibi yasaklar bu tür yasaklardır.
2. *Yiyecek yasağı:* Animist, hastalığa neden olan sindirilmeyen yiyecekleri, tanrıların hoşnutsuzluğunun bir ifadesi olarak düşünür ve

⁵⁵ Liliane Prevost, Isabelle de Courtille, **Guide des Croyances et Symboles Afrique: Bambara, Dogon, Peuhl**, Edition L'Harmattan, Paris, 1996, s. 152.

⁵⁶ Liliane ve Courtille, s. 155.

kesinlikle yemez, bu yiyecekleri dört kardinal (temel yönlere) işaret etmeden kesinlikle yiyemez.

3. Bazı hayvanların etini yemek sakıncalıdır. Bazı kadınlar kümes hayvanları ve yumurta tüketmemelidir. Doğum dönemlerini kolaylaştırmak için, bazı hamile kadınlara; hemorajiye neden olabilen karaciğere zarar veren, deve eti, tuz, biber yasaklanmıştır.
4. *Totemik yasaklama*: Herhangi bir hayvanın adını taşıyan kişi için o hayvan onun için bir totemdir. Bu yasağa karşı gelmek o kişinin kör olmasına neden olabilir, gücünden yoksun kalır, ona saldıran yaralı hayvana karşı savaşmak uygun değildir. Herhangi bir karşı gelme, önce gözleri ve sonra diğer vücut açıklıklarını rahatsız eder. Bir birey, yasak bir yemeğe davet ederse, ev sahiplerinin sağlığını tehlikeye sokar
5. *Evlilik yasakları*: Geleneksel ittifaklara saygı göstermek; örneğin, Fulahlar (Peuhl)⁵⁷ ve demirciler birbiriyle evlenemez. Bobo ve Dogon kabileleri arasındaki evlilik de yasaktır.⁵⁸

2.3.7. Derviş ve Dervişlik

Derviş, az önce ifade ettiğimiz kâhine benzemektedir. Dervişlik, tedavi eden kişiyi, onun düşmanını ve dervişi karşı karşıya getiren bireysel ve gizli bir yetenektir. Dervişler, insanların söylemedikleri konuları bilerek şaşırtırlar. Bazı Müslüman dervişler sıra dışı güçlerden yardım aldığını söylüyor.⁵⁹

Bambara düşüncesine göre sihirbazların ve şifacıların yaptıkları, Kur'an tarafından reddedilmemektedir. Kur'an'ı kullanmak suretiyle sihirli formüllere başvurarak kötülük ruhunu ortadan kaldırmak isterler.⁶⁰

Dervişlikte “7” rakamı önemlidir. Örneğin bir bitki türünün 7 küçük dalını bıçakla 7 defa keserler. Kur'an'da 7, göklerin, toprakların, cehennemin kapılarının, haftanın günlerinin sayısıdır. Geleneksel Bambara düşüncesinde de ifade edildiği

⁵⁷ Çobanlık yapan bir kabiledir.

⁵⁸ Liliane ve Courtilles, s. 157.

⁵⁹ Gerard Brasseur, **Dictionnaire Marabout L'antropologie**, Paris,1951, s.690.

⁶⁰ Bkz. Şekil 21, s. 18.

gibi erkekliğin 3, kadınlığın ise 4 ilkesi vardır ve böylece toplam 7 ilke karşımıza çıkar.

2.3.8. Marabu

Marabuluk, bir tür üfürükçülüktür; marabuya danışanı, onun düşmanını ve üfürükçüyü karşı karşıya getiren bireysel ve gizli bir meslektir. Şüphe uyandıran gizemli bir eylemdir; çünkü herkes bir büyü girişiminin kurbanı olduğuna inanmaktadır.

Bazı Müslüman marabular kendilerinin olağanüstü güçlere sahip olduklarını iddia ederler. Sihirbazlar, şifacılar ve falcılar, marabuluk yapabilirler; Kur'an-ı Kerim aracılığı ile kötü ruhlarla iletişime geçtiklerini iddia edip onları sihirli sözcüklerle, tespihlerle, dualarla uzaklaştırdıklarını söylerler.⁶¹

Marabu; Tanrı'nın adamıdır ve toplum içinde bir dini rehber ve sözcüdür. Herhangi bir marabu İslam hukukunun taşıyıcısı olarak kabul edilir. Bu anlayış Bambara kabilesine özgüdür; diğer kabilelerde böyle düşünülmez. Yedi yaşında olan erkek çocuklar için bir Kur'an Okulu kurabilir.⁶²

Üç tür marabu vardır: Bilge marabu, öğretici marabu ve büyücü marabu.⁶³

a) Bilge marabu: Kitap yazarıdır ve sofudur. Saygın bir kişiliktir. Dini, ilahiyat boyutunda bilir, hukuk, mistik bilim, edebiyat ve şiir ile de ilgilenir.

b) Öğretici marabu: Usta bir marabuya bağlı kalarak, gençlere, öğrencilere dua ve ilahiler öğretir, bu talebeler ileride müritleri olacaktır. Onlara halktan sadaka toplamayı öğretirler ve cuma günleri kendilerine yiyecek dağıtılır.

c) Büyücü marabu: Karizması sayesinde –sonraki başlık altında değineceğimiz– “devin” rolünü oynar. Allah'ın nimet ve bereketinden yararlanarak, ayetler okur ve üfler. Hastanın vücuduna, okunmuş, üstünde duaların yazılı olduğu tahta parçaları, kokular ve su sürer veya bu suyu içmesini ister.

⁶¹ Ouka Ba, **Croyances Bambara, Soninké et Peulh**, Paris, 2000, ss. 65-70.

⁶² N'diaye, ss. 260-265.

⁶³ Ouka Ba, s. 71.

2.3.9. Devin: Gizemlerin Anlatıcısı

Canlıların dünyası ile karanlık güçler arasında bir arabulucu görevi gören devin, işaretler dünyasına girme yetisine sahiptir. Bir ruh, totem, heykelcik veya ruhlar âlemiyle bağlantısı olup kutsal alanlarda saklanan bir aksesuar aracılığıyla görünmez dünya ile bağlantı kurmaya çalışır.

Malinke ve Bambaralar'da, “devin”in yaptıkları, genel olarak kehanet, astroloji ve toprak falı ile yakından bağlantılıdır.

Devin, her zaman kendisine başvuranı köyler, yollar ve kuyular gibi yerlere yönlendirir. Rahatsızlıklarını ve hangi hastalıklara eğilimi olabileceğini bulmak için vücudunu inceler, dört ana yönü belirleyip o yönlerin cinlerini sorgular. Toprağı çakıl taşları veya başka desteklerle sorgular, sağ elini kişinin alınına koyup sağduyulu sözler, nimet kelimeleri telaffuz eder.

Kehanet teknikleri çok çeşitlidir ve her bir devin genellikle sadece bir alanda uzmanlaşır. En yaygın olanı, havaya atılan (tahıllar, deniz kabukları, çakıl taşları, evcil ve vahşi hayvanların kemikçikleri, Hindistan cevizi vb.) bir dizi nesnenin oluşturduğu şekildir. Bazıları da suları gözlemleyerek çalışırlar.

Birçok kehanette bulunma çeşidi vardır, mesela yeni doğan bir bebeğin vücut yapısı, karakter ve hareketler, adımlar veya hayvanların bıraktığı izler vs. incelenerek anlamlar çıkarılır.⁶⁴

2.3.10. Tarikat Lideri

Bambara kültürünün din görevlisi, **jinetigui**: altmış yaşın üstüne bir erkektir, insanlar ve kutsal kişilikler arasında arabuluculuk yapar. Görevini, dini, politik ve bilgelik değerler çerçevesinde yürütür. Önemli ayinleri yönetir ve yıl içerisindeki büyük dini bayramlarda ve kurban törenlerinde liderlik eder.

⁶⁴ Tauxier, s. 245.

2.3.11. Köy Lideri

Yaşlılar sınıfının en büyüğü olan köy lideri, bilgisini toplumdan ve geçmişin tecrübelerinden alır. O, köyün kuruluşunu, ailelerin kökenini ve ülkenin tarihini bilen bir kişidir.

Köy lideri, toplum içinde saygın ve adil bir kişiliktir. İnsanlara anlayabilecekleri dilde konuşur, hak ettikleri gibi davranır ve hiç kimse ile karşı karşıya gelmez, böylece ihtilaf çıkmaz ve ülkede kan akmaz. Bilge bir kişilik olarak, hiyerarşik düzeni sağlar. Bu toplumda yaşlı bir adamın sözünü kesmek yasaktır.

Bir toplantı veya mecliste, herkese ifade özgürlüğünü güven içinde sağlar. O, konuşmalar esnasında sessiz kalır ve tartışmalar bittiğinde söz alıp meseleyi sonuca bağlar. Konuşmasını her zaman adet gereği şu sözlerle bitirir: “

Hatalı olan hatalarını kabullenmeli, haklı olan da haklarını almalı”. Bu barış ortamında katılımcılar el sıkışarak anlaşır ayrılırlar.⁶⁵ Köy liderinin özel anlamda dinsel bir rolü yoktur; bu rolü şimdi tarikat liderinde göreceğiz.

2.3.12. Toprak Şefi

Bambaralar’da tarıma dair farklı uygulamalar karşımıza çıkmaktadır. Birçok tarım ayinleri, mevsimlere ve günlere, ekim alanlarından hasatlara kadar olan çalışmalara yöneliktir. Bu ayinleri “toprak şefleri” yönetir. Örneğin tohumu, araziye ve verimliliğini, ay ve yağmuru, yiyeceği ve hayatı idare eder.

“Köy babası” (muhtar) ve çoğu zaman köy şefi tarafından seçilen toprak şefi, köyün zemini için toprakla ilgili tüm kuralları uygular, toprak üstü ve toprak altından istifade edilmesini sağlar. “Toprak başkanı” diye de ifade edilen toprak şefi, köye yeni gelen birisinin toprağı kullanmasını yönlendirir. Özellikle ormandan yararlanmak zorunda kaldığında yeni bir yolu temizlemek için, tarımdan sorumlu olan toprak şefi, yasaklara riayet edilmesini sağlar. Yasaklara uyulmadığı takdirde, felaketlerin geleceğine (kuraklık, ekili alanların geri çekilmesi, kadınların düşük yapması) inanılır. Hasadın sonunda, ilk ateşleri yakmadan önce toprağı işaretler kazarak onu arındırır.

⁶⁵ Camara, s. 50.

Bambara geleneğine göre, bir çiftçi toprak şefi yönlendirmeden önce toprağı hiçbir zaman kazmaz ve tohumları toprağı gömmeden önce kutsardı.

Toprak, tarım için olduğı kadar ataların gömüldüğü yer olması bakımından da önemlidir. Dolayısıyla toprak şefi köyün atalarına saygısızlıkla da suçlanabilmektedir. Bu durumu bertaraf etmek için “ölüler alanında” yani mezarların olduğı yerde belirli ritüeller uygulanır. Bu ritüelleri yine toprak şefleri düzenler ve böylece orası daha da bereketlenir.⁶⁶

2.4. SUNAKLAR

Kutsal odun, köy meydanı, aile imtiyazı, gözetleme, ağaç, çömlek, heykelcik, ateşli birliğin ve bitmez tükenmez gücün hazinesidir; animistin adakları ile onun verdiği Tanrıyla iletişim kurduğı ve hayvan kurban ettiğı kutsal mekanlardır.

Köyün liderinin kişisel ihtiyaçları, ailenin büyükleri, hayatta başarılı olabilmek, intikam peşinde olmamak, adaletli olmak, toplumların kehaneti gibi sebeplerle sunaklar kullanılabilir. Aile sunağında Bambaralar atalarına kurban sunarlar.⁶⁷

2.4.1. Bambaralar’ın Sunakları

Otantik Bambaralar, atalarının yasalarına ve geleneklerine sadıktır. Mesela bireyin topluluğı kabul edilmesi, semboller, işaretler ve kutsal ayinler sistemiyle doğumdan ölüme kadarki sürecin gerçekleştirilmesi gibi. Onun prensibi; öğrenmek, anlamak, ustalaşmak ve öğretmektir.

Eğitimi sırasında, genç Bambara içlerinde sünnetin de olduğı bir dizi kabul görme şartlarından geçer. Sonunda her genç Bambara bir fetiş alır.

⁶⁶ Henry, s. 232.

⁶⁷ Coulibaly, s. 96.

2.4.2. N'doma'nın Sunakları

- a. *N'doma'nın kutsal ağacı*, bir *baobab*, *hünnap*, *tamaran* olabilir. Kutsal ağacı kesen kimsenin yaşlılara adak adaması gerekir.
- b. *Kutsal ağacın dibinde bırakılan taşlar (fara)*, adaklara ve kutsal ayinlere ritüel desteği olarak iş görür. Yeryüzünü sembolize ederler, ağaç gibi yaşam kaynağıdır.
- c. *Bilakorokolosiba*: Çocukları sünnet eden sünnetin akabinde yedi gün boyunca onlarla ilgilenen yaşlı kişidir. Sünnet, kutsal ağacın dibinde yer alan sunağın önünde yapılır.

2.4.3. Komo Sunakları

- a. *Faronun koruması altında Kabedite Koa'nın* evi üç katmanlı sunağı oluşturur. *Kabedite Koa*, bir yılan olarak düşünülür ve koruyucu olarak çatıdaki dallarda yaşar. O sunağa giriş serbesttir.
- b. *Darı sunağı*: Kaybedilmesi veya boşa harcanması kesinlikle yasak olan çeşitli tahılların bulunduğu altı cepli çantadır.
- c. *Kenardaki küçük Sunak*: Saygıdeğer ihtiyar tarafından aile fertlerinden birini iyileştirmek için kullanılır. Ölüm halinde, merhumun ruhunu kontrol altına alır ve daha sonra *Komo'nun* toplu sunaklarına götürür.
- d. *Cuafeyeni*: Komo törenleri sırasında onu büyülerden korumak için, bir Komo bireyinin kalçalarına giydirilen koruyucu küçük bir boynuz. Boynuz, bir deniz kabuğu, bakır, acı biber, kömür ve bal içerir.⁶⁸

⁶⁸ Liliane ve Courtilles, s. 158.

2.5. BAMBARALAR'DA CİNLERİN YARDIMINA İNANİŞ

Görüldüğü gibi İslam'dan önceki geleneksel din olan Animizm günümüzde de etkinliğini sürdürmektedir. Geleneksel din, İslam'ın kuruluşuna rağmen, kutsal yasaların düzenini belirleyen ve kozmosun dengesini koruyan ayin ve çeşitli törenlerin pratiği ile toplum içindeki her bireyin yaşamına eşlik etmektedir.

Animizm, tüm canlıların bir ruh (insan, hayvan ve bitki) olduğu ana prensibi üzerine kurulmuştur. Bazı ağaçlara ve hayvanlara ek olarak, insan eliyle tasarlanan tanrılara ibadet edildi: Ahşap ağızlar, boynuzlar ve hayvanların kuyrukları, taşlar, kumaşlar, pamuk gibi fermente edilmiş içeceklerin (bira, bal şerbeti), kurban edilmiş hayvanların kanı (horoz, keçi) gibi.⁶⁹

2.5.1. Cinlerin Avcılara Yardım Ettiğine İnanış

Mali'de avcı grupları Segu, Menden ve Wasulu, Beledugu bölgesindedir. Köylerde, herhangi bir kabile, sınıf ve tabaka kavramının dışlandığı bir açık yapı konfederasyonu oluştururlar. Avcılar; efsanevi atalar Sanin ve Kontron, avcılarının ritüelleri, köpekleri ile ilişkili büyük avcılarının adamları açısından kardeşlik dayanışmasına yemini altında bağlılıklarını ilan eder.

Bambara ve Malinke topraklarında, ulusal veya kolektif avlar partiler halinde organize edilir. Örneğin *Cene*'de yıllık tavşan avı, *Sarakolilar* için su aygırı avı. Ondördüncü yüzyılda, ok yerini tüfeğe bıraktı. Geleneğe göre, Diarralar köpeklerinin yardımıyla ok atan ilk avcılardı.

Avcılar, yılda üç kez, bu ibadet yerlerinde ritüel törenler, kurbanlar sırasında ayinlerini uygularlar.

Silahlı çatışmalar sırasında, bu avcılar halkın savunmasına katılırlardı ve rehine temin ederlerdi. Bitki ve mineraller hakkında bilgi sahibi oldukları için birçok hastalığı tedavi edebilirlerdi.

Bambara savaş geleneğine göre, bir avcı başka bir avcıya ateş edemezdi. Her bir rehin almadan önce, avcılar sürü halinde gruplara ayrılıyorlardı ve silahlarını yukarıya kaldırıyorlardı. Düşman kampındaki kardeşlerine yerlerini belli etmek için

⁶⁹ Liliane ve Courtilles, s.152.

de ılık çalıyorlardı. Avcılar tanıştıklarında kendilerini, silahlarını elin düz tarafına vurarak tanıtırlar ve hemen birbirlerinden kaçınırlardı.⁷⁰

2.5.2. Ataların Ruhlarıyla İlişki ve Fetişler

- a. Her avcı, kulübesinde minyatür bir sunak ve güvece (*daga*) sahip olup, güveçteki suyu üzerine serpererek arınma ayinleri düzenler.
- b. *Dakun*, köylerde köylerin yakınlarındaki üç yolun kesişimi ve kavşak noktasıdır. *Dakun*'da toprağa (atalara) kurban verme, doğurganlık ayinleri, arındırma törenleri kutlanır. İnisiyeller için kutsal bir yer olan *dakun*, ataların ruhunun baş koltuğunu temsil eder⁷¹.
- c. Fetişler (*boli*): Bu bakır heykelcikler, avcılarının efsanevi atalarını temsil eder ve özel güçlere sahip olduğuna inanılır.
 - *Le siriku*: Bu gri-gri⁷²(tılsım) avcının düşmanının hayati gücünü kullanmasını engelleyerek hareketsiz kalmasını sağlar.⁷³
 - *Le dibilan*: Karanlığa gömülen avcı, düşmana görünmez.
 - *Le dakaboli*: Avcıya karşı yöneltilen kötü göz lanetinden korur.
 - *La joloni*: Küçük kuş tüyü şeklindeki bu tılsım, avı bereketlendirir.

2.5.3. Avlanma Ayinleri

Ayinler gizli bir dilde Tanrı için yapılan kurbanlarla başlar. Yasakları, kehanetleri ve fetişizmi içerir.

Zinaya karşı korunma ve arınma ayini: Kir gücü azaltır, şans getirir ve nyma hareketini korur. Avcı, Orman'a gitmeden önce her türlü cinsel ilişkiden kaçınmalıdır. Her avdan önce ve sonra yapılan ayinsel banyolar gizli sihrin (nyama) gücünü yok eder.

⁷⁰ Bokar N'diaye, **Les Castes au Mali**, Presence Africaine, Paris, 1992, s. 252.

⁷¹ Louis Tauxier, **La Religion Bambara**, Geuthneur, Paris, 1927, s. 240.

⁷² Doğaüstü işler yapabileceğine inanılan güç ve büyülü nesnedir.

⁷³ Bkz. Şekil 20, s.17.

2.6. ZANAATKARLAR TABAKASI

Hasırcılık, dokumacılık ve boyama gibi herkes tarafından yapılabilen zanaatlar dışında diğer tüm zanaatlar özel sosyal tabakalar tarafından yapılır. *Nyamakala*'lar, "özgür insan" sıfatına sahiptir, bazıları mesleklerini hizmetkârlarına öğretebilir ve bunlardan en yetenekli olanları vasıflı işçiler haline getirebilirler. Fakat bu işçiler kendi başlarına bir atölye açamazlar, üstatlarına bağlı kalır ve kendilerine ustalık mertebesi de verilmez. Gerçekte de *Nyamakala*'lara özgü olduğuna inanılan bu sihirli yeteneğin onlar tarafından el verilmedikçe herhangi birinin bu mesleği düzgün yapabilmesi mümkün olmadığı gibi aynı zamanda "meslek ruhları"nın gazabını üzerine çekme riskini de almak istemezdi.

Çok eskiden geleneksel *Mandingo* toplumunda, sosyal organizasyon tabakalara dayanmaktadır. Genel olarak her köken, bir veya daha fazla ünlü zanaatkâra sahiptir. Ama Bambara dokumacıları bağımsız usta zanaatkârlar da var. Tabaka, ortak bir ata tarafından birbirine bağlı ve aynı mesleği icra eden kişilerden oluşmuş, mesleki birliği, yardımlaşmayı korumakla yükümlü bir topluluktur.⁷⁴

Yaşayanların dünyası ve atalarının dünyası arasındaki aracı olarak, her zanaatkâr, kendi grubunun görünmez dünyanın kuvvetlerine karşı savunucusudur, uygun adaklarla tehlikeyi uzak tutar (doğumlarda, düğünlerde ve geleneksel bayramlarda o da köylülerden hediyeler alır).

Babadan oğula, kast adamı, sadece kendi ataları tarafından kendisine öğretilen zanaatı uygulayabilir. Herkesin günlük hayatta kullanacağı ve vazgeçilmez olan nesnelerini yapar. Her kurumun kendi kuralları, kendisine özgü ayinleri ve yasakları vardır.

Çıraklık dönemlerinden sonra ve bilgilerini geliştirmeleri amacıyla, genç Bambaralar köylere gidip kendi kurumlarına bağlı üyeler tarafından karşılanırlar. "Yaşlıların sırrı gümüşle değil iyi davranışlarla ödenir" der ataları.⁷⁵ Çıraklık eğitiminin sonunda mesleklere göre değişen törenler düzenlenir.

Geleneklere göre, tabaka şöyle sınıflandırılmıştır:

⁷⁴ N'diaye, ss. 250-255.

⁷⁵ Gelenekselci Abdoulaye Diarra (63), Bamako'da Mısra mahallesinde ikamet etmektedir (M.T. 15.02.2018).

- a. Demirciler
- b. Dokumacılar
- c. Ahşap ustaları
- d. Deri ustaları
- e. Meddahlar veya griolar (halk ozanları)

2.7. SÖZLÜ GELENEK İNSANLARI

2.7.1. Doma: Gelenekselci

“Beyaz Takkeli” lakabını taşıyan ve en az altmış yaşında olması gereken *doma*, köydeki geleneksel toplumun meclis başkanıdır. Ruhbilimi, eczacılık, coğrafya, madenbilimi, botanik, tarih, anatomi gibi konularda geleneksel bilgiye sahiptir.

Doma, her zaman toplumda önceliklidir ve asla yalan söylememek, sessizlik yasasına saygı göstermek, sözüne sadık kalmak, yardımını asla kimseden esirgememek gibi onursal değerlere göre hareket eder. Gelenekselcinin toplumdaki görevi, bir köy şefinin cenaze töreni gibi törenlere başkanlık etmektir. Ünlü Bambara *domaları* arasında yer alan ve “Koca Aslan” diye anılan Bazoumana Sissoko, *domalara* bir örnek olarak verilebilir.

Günümüzde, sözlü gelenek bazı merkezlerde öğretilmekte ve bazen dini veya kültürel olayları desteklemek için kullanılmaktadır.⁷⁶

2.7.2. Griyo: Söz Ustası

Griolar,⁷⁷ kabilelerin sözlü tarihi ve geleneklerini, nesilden nesile aktaran kişilerdir. Krallara ve kabile şeflerine danışmanlık ederler, törenleri idare ederler, kişiler ve aileler arasındaki sorunlarda arabuluculuk yaparlar. Bambaraca’da “griyo” yerine “kan” anlamına gelen *Jeli* kullanılır. Vücutta dolaşan kan gibi, kişiyi ya hasta eder ya da iyileştirir, yani ya neşe verir ya da kederlendirir. Doğum, sünnet, evlilik, ölüm gibi insan yaşamının tüm önemli olaylarında kendisine başvurulur.

⁷⁶ N’diaye, s. 257.

⁷⁷ Bkz. Şekil 9, s. 8.

İlk olarak XII. yüzyılda *Mandingo* İmparatorluğu'nda kralın, halkın ve saraya kabul edilen heyetlerin sözcüsü olarak görülür. Aynı zamanda prenslerin, tören ustalarının eğitimcisi ve kraliyet orkestrasının şefliğini de yapmıştır.

Geleneksel Bambara toplumunun üç tip Griio'su vardır.⁷⁸

- *Kral Griolar*: Saltanat ailesine veya şahsa bağlıdır. Çok iyi diplomat ve arabulucudurlar.
- *Sosyalbilimci-Tarihçi Griolar*: Hatiptirler, serbest metin yazarlar. Müthiş hafızaları sayesinde halkların, ailelerin ve ataların hikayelerini aktarırlar.
- *Müzişyen, şarkıcı ve besteci Griolar*: Hatipliklerinin yanı sıra bu sanatçılar dinleyicilerini etkilemeye çalışırlar. Aynı zamanda gezgindirler ve *balafon*, *ngoni*, *kora*⁷⁹ gibi isimler alan kendi müzik aletlerini tanıtırlar. Grioların eşleri genellikle düğünlerde ve doğumun yedinci günü törenlerinde şarkı söyler ve izleyicileri eğlendirirler.

2.7.3. İhtisas Gerektirmeyen Sözlü Faaliyetler

2.7.3.1. Masal

Bambaralar'da çocuklara masal anlatan büyükanne ve büyükbabaların ayrı bir önemi vardır. Özellikle yaşlı kadın ve erkekler bu işi üstlenirler. Masal anlatma hususunda bir ihtisas aranmaz; her yaşlı masalcı olabilir. Nesillerden nesile her masal, evrensel bir karakterle pratik, sembolik ve felsefi bir öğreti içerir. Masal bir aynadır veya herkes onda kendi imajını keşfedebilir. Ana metin daima "bu masalı bulduğum yere bırakıyorum" ibaresi ile bitirilir.

Masal sadece gün batımından sonra dinlenebilir. Bambaralar'a göre, gün içerisinde masal anlatmak kuraklık getirir, kötü hastalığa ve açlığa sebep olabilir. Yağmurda masal anlatmak şimşek çaktırır ve anlatana yıldırım çarpar. Yasak aynı zamanda oruç zamanını da kapsar. Bazen masal ritim ve dansla anlatılır, bilmece, hikâyeler, şarkılar ve atasözleri içerir.

⁷⁸ N'diaye, s. 260.

⁷⁹ Bkz. Şekil 22, s.19.

Bir masal anlatımı genellikle “tohum masalı (bir çeşit bilmece)” ile başlar ve “tarla masalı” ile devam eder, masalcının kişisel tarzı ve ses tonu ile zenginleşir.

Masallarda, hayvanlardan çokça yararlanılır. En çok karşılaşılan hayvanlar ve tipik özellikleri şunlardır: *Tavşan*, kurnaz ve zekidir, zayıfların savunucusu ve haksızlıkları ortadan kaldırandır. *Sırtlan*, antipatik, açgözlü ve tamahkardır. *Aslan*, karadaki hayvanların en güçlüsü ve savanın gururlu kralıdır. *Suaygırı*, suda yaşayan en güçlü hayvandır. *Kaplumbağa*, bilge ve ustadır. *Maymun*, alaycı ve hırsızdır.

Masal anlatımı, çocukları çevrelerindeki yaban hayatla tanıştırır, ayrıca hayvanların isimlerini, davranışlarını, yararlılıklarını ya da orada ikamet edenler için temsil ettikleri tehlikeyi öğretir.⁸⁰

2.7.3.2. Nzana: Atasözü

Nzana her an söylenebilir, atasözleri Bambara için konuşmanın tuzu biberidir. Onun için *nzana* olmadan yapılan bir konuşma tatsız ve sıkıcıdır. Bir konuşmada, *nzana*’nın kullanımı, konuşmanın ustalığının kanıtıdır. Rolü o kadar önemlidir ki herkes onu ikna etmek için kullanır. *Nzana*, sözü zenginleştirir, dinleyiciyi konuşmaya yoğunlaştırır ve derin manasını bulmasına davet eder. Anahtarı, dinleyicinin elinde olan bir çerçevedir.⁸¹

2.7.3.3. Donkili: Şarkı

Donkili, şarkı anlamına gelen bir terimdir ve farklı türleri vardır. Bambara için, şarkılar hem dansa, hem sözün süslenmesine, hem de bilgiye çağırان duygusal bir davettir. Bambara şarkıları, bir toplumun kültürünü ve değerlerini yaşamasına izin veren ifade araçlarının bir parçasıdır. Tüm Bambara şarkılarına çalgılar eşlik eder. Bambara erkek ve kadınları çalgısız bile olsa şarkı söylemeyi sever. Gündelik işler yaparken, tarlaları sürerken vs. şarkı söylerler.

⁸⁰ N’diaye, s. 265.

⁸¹ Camara Sory, *Gens de la parole Essai sur condition et role du griot dans la société Malinké*, Edition Mouton, Paris, 1976, s. 48.

2.8. AYİN MASKESİ

Ayin maskesi, sosyal, politik, dini, inisiyatif tezahürleri sırasında köken ve klan efsaneleriyle ilgili ataları veya ruhları temsil eder.

Geleneğin koruyucusu; Kendini, sahip olduğu bir araç olarak ortaya çıkabilen, güç yüklü, kutsal bir nesne olarak kullanılır. Ayrıca, takanı da her türlü şeytani güçlere karşı koruyabilir.

Bambara’larda, maskeler ve Afrika heykelleri tabaka halinde yaşayan demirciler tarafından yapılır. Tıpkı Mali’de yaşayan *Dogonların* heykelleri gibi. Bambara ya da Bamana heykelleri ana çizgileri daha belirli ve hacimlidir.

Ayrıca Bambara’ların müzisyen ve mızrak taşıyan savaşçılar betimleyen heykelleri vardır. Bu heykeller, şu nitelikleri göstermektedir: güzellik, bilgi, güç. Her Bambara heykelinin bir amacı vardır.

Dogon heykeli daha sadedir, Bambara’nın üç boyutta olması daha çok dekoratif unsurlar taşır. Bir kadın Bambara heykelinin genellikle vücuttan mesafeli kolları, büyük konik göğüsleri vardır, yüz hatları keskin, özellikle burun ki bu duyguları temsil edip, uyumlu sosyal ilişkileri sağlayan organdır.⁸²

Bambara maskeleri kutsal ağaçtan yapılmıştır ve genellikle deniz kabukları, kırmızı ve siyah tohumlarla süslenmiştir.

Bambara’nın hayatı ister dini ister toplumsal olsun, ergenlerin ve erkeklerin yaşamları boyunca onlara eşlik edecek olan karmaşık, gizli topluluklar tarafından yönetilir. Her toplumun kendine özgü maskeleri, heykelleri, armaları vardır. Her kademeye denk gelen ayrı bir Bambara (Bamana) maskesine vardır. Bu maskeler bayramlarda, düğünlerde, açılışlarda görülür...

Maske, Bambara mitolojine, dinine ve kültürüne aittir. Yarı insan yarı hayvan, o başlatıcı toplumların kültürleri ile ilişkilidir. Tohumlar ve boncuklar maskenin göz boşluğuna kakılmıştır, uzun boynuzları ve kulakları vardır ve genellikle hitabet ustalığı ve sessizliğin erdemlerinin önemini vurgulamak sade, mütevazı bir ağız betimlenmiştir.

Bambara maske çeşitlerini şöyle sıralayabiliriz:

⁸² Blog des Cultures du Mali (11.01.2013), <http://culturesmaliennes.overblog.com/search/BAMBARA%20DU%20MALI/>, “Le Rayaume Bambara du Kaarta”, (05.03.2018).

1) “*Tyeblenke*” maskesi (Kırmızı/soluk benizli adam); insanı temsil eder. Üç ila altı yaş arasındaki çocuk topluluğuna aittir. Entelektüel, ahlaki ve dinsel yaşama dayalı bir öğretim alırlar.⁸³

2) “*N'doma çocukları*” maskesi; Aslanlar sınıfında *Bilakolara* yani sünnetsizlere aittir. En güzellerinden biri olarak kabul edilir, eski kurallara göre tasarlanmıştır; kırmızı ve siyah tohum taneleri ve deniz kabukları ile bezenmiştir.⁸⁴

3) “*Kono*” maskesi; gizli toplumun uğurlu kuşunu temsil eder, daha çok tarımla uğraşan toplulukların ayinlerinde kullanılır.⁸⁵

4) “*Tyiwara*” maskesi;⁸⁶ (tarım ve kozmos) Bambara toplumunun en meşhur antilop şekilli maskesidir. Bir elin beş parmağını simgeleyen beş boynuzu vardır. Tyiwaralar, yılda iki kez kullanılırlar, ekin zamanı ve hasat zamanı bayramlarında.⁸⁷ Şimdi Bambara Kabilesi’nde geçiş ritüellerinden bahsedelim.

2.9. DOĞUM

Bambaralar’da doğum vakti ilan edildiğinden itibaren, kadınlar doğum yapacak olan kadının evine teker teker şarkı söyleyerek gelirler. Bir çocuğun doğumu büyük bir neşe anıdır; hele çocuk erkek doğarsa neşe daha da büyüktür. Erkek çocuk, aileyi büyütecektir; oysa kız o andan itibaren bile başka aileye aittir. Çocuk adama aittir ve onun adını taşır; eğitimi hem aileyi hem de toplumu gururlandırır.

Yeni doğan çocuğu nazar gibi tehlikelere karşı korumak için ebe, bebeği tütsülenmiş otların olduğu veya okunmuş sularla yıkar.

Doğumdan sonraki her gece, aile büyüklerinden biri çocuğu annesine teslim etmeden önce, onu dört ana yöne sunar. Bu adet; dualar, hediyeler, törenler, abdest ve şarkılar eşliğinde yapılır.⁸⁸

Peuler⁸⁹’in inanişına göre çocuk, sürülerin eve dönüşü esnasında doğarsa şanslı ve zengin olur. Eğer sabah saat dokuza doğru doğarsa, silah yaralanmalarına karşı

⁸³ Bkz. Şekil 12, s. 11.

⁸⁴ Bkz. Şekil 13, s. 12.

⁸⁵ Bkz. Şekil 11, s. 10.

⁸⁶ Bkz. Şekil 14, s. 12.

⁸⁷ Camara, s. 51.

⁸⁸ Dieterlen, s. 248.

⁸⁹Peuler, Fulalar, Fulaniler veya Fulbeler, çoğunluğu Batı Afrika’da ve Orta Afrika’nın Kuzey bölümünde yayılmış olan Afrika’nın en kalabalık nüfusa sahip etnik gruplarından biridir.

dayanaksız olur. Öğlen saatlerinde dünyaya gelirse zengin olmaz zira o saatlerde her yer sakindir ve faaliyet yoktur. Eğer gece yarısı ya da sabah saat beşte doğarsa, çocuk sağduyulu ve bilge olur. Gün doğumunda doğan çocuğun ise şeytanın elinde dünyaya geldiğine inanılır.⁹⁰

Çocuğun doğumundan sonraki sekizinci günde bir tören yapılır. Çocuğa verilen isim ailede vefat etmiş birinin tekrar dirilişi gibidir. O, merhumun manevi ve fiziki özelliklerinin canlı halidir. Gerçekleştirilen ayin, ataların ruhlarının kaldığı yeri simgeleyen aile sunağında bir kurban (örneğin beyaz bir horoz) keserek başlar. Yeni doğanın saçının tıraş edilmesi ve isim koyulmasına anne karışmaz.⁹¹ Bebeğin saçı halaları tarafından tıraş edilir. Saçlar, içinde süt ve bitkilerin olduğu, su kabağından yapılmış bir kâsenin içine konur. Genç bir hala, bebeği büyükannesinin kucağında tutar. O esnada bir başka hala da bebeğin saçını ustura ile kazır. Daha sonra bebek kız ise halalar bebeğin boynuna bir kolye; erkek ise parmağına gümüş bir yüzük takarlar. Amcalar çocuğa hediyeler verir. Saç tıraşında kullanılan su ise hamile kalmayı arzulayan bir kadına yıkanması için verilir. Bu tören esnasında evin bahçe veya avlusunda çocuğa konulan isim ilan edilir ve bir koyun kurban edilir. İkiz doğumların şanslı ve bereketli olduğu kabul edilir.

İkiz bebekler, aile refahını, yağmur bolluğunu simgelemektedirler. Nisan ayında tohumlar, diğer kadınlardan önce ikizler tarafından ekilir.

2.10. EVLİLİK

Batı Afrika'da evlilik sadece nüfus bilimcileri için önemli olan bir konu değildir, Batı Afrikalılar için evlilik çok önem taşır, zira hayatlarındaki en önemli aşamalardan biridir evlilik.

Evlilik hem kutsal hem de toplumsal bir eylemdir. İki bireyin birleşmesi, sosyal yapıyı, atalar ve inanışlar arasındaki bağları güçlendirir. Evlilik, iki nişanlı, iki aile ve her iki ailenin ataları arasında üçlü bir ittifak anlamına gelir.

⁹⁰ www.maliweb.net, (2015) “Mariage dans le milieu Bambara”, (11.04.2018).

⁹¹ Dieterlen, s. 251.

Mali'de evlilik müessesesi neredeyse evrenseldir ve özellikle kırsal alanlarda kızlarda çok küçük yaşlarda gerçekleşebilir. Mali'de çokeşlilik oldukça önemlidir, hatta kırsal alanlardan ziyade şehirlerde daha çok yaygındır.

Bambaralar'da evlilik, aile içinde ciddi bir anlaşmanın kökeni olarak önemli bir eylemdir. Bir kız çocuğunun doğumundan itibaren bileğine bir erkek çocuğun ailesi tarafından bir pamuk ipliği bağlanır ve bu iki aile arasında ilerisi için kıyılan bir sözdür, gelecekte iki genç arasında bir araya gelme vaadi, bir nevi “beşik kertmesi”dir.

Evlilik, Bambara için tek taraflı bir ilişki olmaktan ve bilinmeyene dalış olmaktan çok uzaktır. Eşin sırlarını, yükünü ve üzüntülerini taşımak demektir. İki kişiye indirgenmeyecek kadar ciddi bir mevzudur. Her şeyden önce iki ailenin meselesidir.

Bambaralar için evlilik sadece kızı kocasına vermekle sınırlı kalmaz, aynı zamanda eşlerin hayatlarının sonuna kadar bu ilişkinin sürdürülmesi esastır.⁹²

2.10.1. Çok Eşlilik / Poligami

Mali'de, çok eşlilik klanı güçlendirir, sosyal çevrelerde tanınır ve tek eşlilikten daha prestijlidir. Çok eşlilik “sororal” tipte olabilir (ilk eşin kız kardeşleriyle evlilik). Dul kadın, bir diğer eşin oğlu ile veya ölen kocanın erkek kardeşi tarafından “miras” gibi görerek evlenir.

Ekonomik olarak, çok eşlilik ile birlikte birçok kadının çocuk sahibi olması, babanın yaşlandığında araziyi paylaştırabileceği birçok çocuğunun olması gerçeği ile sonuçlanır.

Çok eşli ailelerde her kadının kocasıyla iki gün boyunca yaşama hakkı vardır. Bu iki gün boyunca yemekleri “sırası gelen kadın” hazırlar. Her zaman *Baramouso* diye adlandırılan “gönüldeki kadın” ve ilk eş vardır. Bu yüzdendir ki kumalardan kurtulmak için büyüye başvurulabilmektedir. Boşanma durumunda ise yürümeyi bilmeyen çocuk annede, diğerleri babada kalır.

⁹² N'diaye, s. 271.

2.10.2. İlk Eşin Seçimi

Beledugu'da, erkek çocukların ilk eşlerini her zaman aile büyüğü seçer. Bu kadınlar, aile büyüğünün arkadaşlarının kızları olabilir ya da genel olarak çocukların ve özellikle de kız çocukların eğitimini üstlenen bir aileden⁹³ olabilir. Burada, annenin davranışları da göz önünde tutuluyor, çünkü: "Anasına bak, kızını al" kriteri geçerlidir.

Çocuklarına bir kadın seçmek üzere, ebeveynlerin oldukça kesin kriterleri vardır: Kadının yürüyüş tarzı, fiziksel özellikleri, boynu, ayakları, el-kol hareketleri, sağlıklı doğumlar için geniş kalçaların olması gibi. Ama her şeyden önce kadının iç güzelliği (karakteri), itaatkâr ve saygılı olması önemlidir.

Bütün bu gelişmelerden sonra, damada, ailenin tüm çocuklarının eğitimi ile ilgilenen erkek akrabalar tarafından bilgi verilir. Baba karışmaz. Evladın, ailesine saygı göstermesi, itaat etmesi gerekir. Ve ilk evliliği için onun fikri alınmaz. Bu durum bir diktatörlük gibi görünse de bu, sadece ebeveynlerine karşı saygının göstergesidir.⁹⁴

Bu ilk evliliğin ardından, genç erkek artık aile reisi olmuştur. Daha sonraları kendi isteği ve imkânları doğrultusunda başka eşler almakta özgürdür. Ancak, genç erkek bu ilk evliliği reddederse, babasını küçük düşürmüş olur; çünkü iyi bir oğul her zaman babasına itaat etmelidir ve çevresinde ismine leke sürdürmemelidir.

Evlenmeden önce cinsel ilişki yasaklanmıştır. Cinsel ilişki karanlıkta uygulanmalıdır. Asla tarlalarda ya da horoz öterken, yani gün doğumunda ve sonrasında olmamalıdır.

Bambara geleneğinde, gelin kutsal su ile arındırılır ve eşinin evine beyaz kıyafetler içinde götürülür. Evlilik töreni yedi gün sürer; kutsal şarkılar ve ailelere övgüler söylenerek bir hafta daha sevinç içinde kutlanır.

Evlilik töreni süresince, gelin, köyün bilgeleri tarafından tavsiyeler eşliğinde evine gider. İlk yemek pişirme gününde, kötü ruhları kovmak için bir aracın lastikleri altında bir su kabağı ezilir. Ayrıca gelinin yemek hazırladığı zamanlarda oturması için bir tabure hediye edilir.⁹⁵

⁹³ Bambara'da kız çocukları, bazen bir hâmi aile tarafından yetiştirilebilmektedir.

⁹⁴ Hamidou Diarra (68), Bamako'da Madina Kura Mahallesi'nde oturuyor (M.T. 31.12.2017).

⁹⁵ Gelenekselci Ami Toure Daudabugu (72) Bamako'da oturuyor. (M.T. 19.03.2018).

Bambara topluluğunda, çocuk sadece ailesine değil topluma aittir. Bu yüzden evlilik törenleri sade bir şekilde yapılmaz. Boşanma ise yasaktır. Ancak günümüzde karşılıklı rıza ile boşanmak mümkün hale gelmiştir.

2.11. GELENEKSEL KIYAFETLER

Genel olarak, geleneksel ortamda, kişi kendi kimliğini ve kişiliğini vurgulayan giysiler giyer. Bambaralar'a göre, çıplak olmak, suskun ve ruhsuz olmak anlamına gelir. İyi giyimli bir adam saygın bir insan olarak kabul edilir.

Bazı yaşlılar genellikle bilge kişiliğini vurgulayan aksesuar kullanıp, giysi giyer; elbise, takke, takı, baston gibi. Eski Mali bubuları (bir çeşit bol elbise) ince ipek ipliklerle işli motiflerle bezeli, canlı renklindedir.

Bambaralar'da, köylerde geleneksel kıyafetler hala giyilir: Herhangi bir sembol içermeyen, işlemeli bubular, kısa bir tünik altında bol kesimli pantolonlar.⁹⁶

Erkekler, Malinkeler'deki gibi iki ucu sivri olan takke takarlar, isteğe göre bu iki uç dik durabilir veya kulaklara doğru yatırılabilir. Güneşten korunmak için “gaban” adında konik biçimli, samandan yapılmış bir başlık da takarlar.⁹⁷ Kadınlar genellikle yanları yırtmaçlı peştamal giyerler. Erkeğin geleneksel başlığı ise, alından başlar ve enseye kadar uzanır. Kadınların her iki yandan sarkan saç örgüleri de çene altında düğümlenir.⁹⁸ Uğur getirdiğine inanılan altın halka şeklinde bir küpeyi sol kulağa; burun çeperine ise altın, gümüş veya bakır halka takarlar. Oldukça çok kolye ve bilezik kullanırlar. Yüz ve vücutta hacamat izleri belirginleştirilir. Bu izlerin sayısı ve şekli ülkenin bölgelerine göre değişir ve sihirli güçlere sahip olduğuna inanılır.⁹⁹

2.12. CENAZE

Bambara toplumunda, ölen kişinin genç veya yaşlı olması durumunda farklı davranılır. Ölenin çok genç olması ya da gençliğinin nimetlerinden ve zaferlerinden zevk almadan bu dünyadan ayrılması durumunda, önce kabilenin büyüklerine

⁹⁶ Bkz. Şekil 17, s. 14.

⁹⁷ Bkz. Şekil 18, s. 15.

⁹⁸ Bkz. Şekil 29 s. 16.

⁹⁹ Ouka Ba, s. 76.

danışılır. Büyüklerin sözleri doğrultusunda cenaze yürütülür. Bu ölüm haberi insanlara duyurulur ama uzun süre gözyaşı dökülmesi hoş karşılanmaz. Sonuç olarak, gençlerin ölümü toplumu derinden etkilediğinden büyük cenaze törenleri düzenlenmemektedir.

Ancak vefat eden kişi yaşça ileri ise bu durumda cenaze töreni hemen yapılmaz. Ölüm sabah saatlerinde gerçekleşiyse tüm gün cenazenin başında nöbet tutulur. Hatta bu kişinin önemine göre bu nöbet günler bile sürebilir. Ölüm akşam gerçekleşmiş ise tüm gece nöbet tutulur ve tamtamlar çalınır, şarkı söylenir, dans edilir. Bir yaşlının göç etmesi bayramdır.

Ölüm ritüeli Bambara'nın dini yaşamında çok önemli bir yer tutar. Bambara için ölüm, insan kişiliğinin kurucu unsurlarının ayrılmasıdır. Ölümle birlikte, beden aktif bir güç olmaktan çıkar ve ruh aktif hale gelir. Yaşayanlar arasında kalan bu ruh tehlike arz eder, bu yüzden Bambaralar onu köyden uzaklaştırmak için bayram tadında büyük bir tören düzenlerler. Bu tören esnasında çeşitli sunaklarda kurbanlar verilir. Bu kurbanlıkların merhumun diğer dünyaya yolculuğu esnasında ona eşlik edip, yardımcı olduğuna inanılır.¹⁰⁰

Bambara kabilesinde avcılarının cenaze töreni de farklı uygulanır. Bir avcının ölümü, cenaze teneşirdeyken bir tüfek atışıyla ilan edilir. Bir avcı öldüğünde diğer avcılar bir gün önceden köy meydanında kurbanlar keserler. Ayrıca büyük bir usta avcının ölümü için kefeni üzerine, tuzaklara yakalanmış birkaç hayvan cesedi yerleştirilerek ayin amacıyla bir yıl muhafaza edilir.¹⁰¹

Bambara geleneğine göre köyün şefinin cenaze töreni için de farklı uygulamalar vardır. Cenaze törenleri genellikle pazar sabahından pazartesi sabahına kadar devam eder. Eğer bir şef doğal bir sebepten ölürse, mumyalanmış vücudu yeni öldürülen bir av hayvanının vücuduna yerleştirilir ve dikilir. Hayvan vücudundan kefen kurduğunda ölü kişinin köpekleri kurban edilir.

¹⁰⁰ Henry, s. 321.

¹⁰¹ Ouka Ba, s. 75.

2.13. BAMBARALAR’DA BAZI HALK İNANÇLARI

- Gün; Doğu’da olduğu gibi Afrika’da da gece gündüzden önce gelir; yeni gün sabahtan değil, akşamdan başlar.
- *Peul* asıllı yolcu, seyahat dönüşünde gün ortasında evine girmez; güneş batana kadar evin belli bir mesafe uzağında bekler.¹⁰²
- Cumartesi *Peuller* için en uygun, en hayırlı gündür.
- Pazar da Bambaralar için makbul bir gündür; pazar günleri başsağlığı dilenmez.
- *Soninkeler*’de bireyin doğduğu gün onun karakterini belirler. Mesela pazartesi günü doğan çocuk barışçıdır. Salı günü doğan kavgacı ve şiddet eğilimlidir. Ayın son çarşamba günü uğursuzdur. Bazı günler, evlenmek ve seyahat etmek için uygun değildir.
- Eğer bir şeyin ihtişamına şaşarsanız, "*Tebarekallah*" demelisiniz, aksi takdirde bu şey yok olur.
- Hamile bir kadın eşikten atlarsa doğurduğu oğlanın hırsız, kızın ise fahişe olacağına inanılır.
- Alacakaranlıkta, aile reisi evdeyken odun kesilirse onun ölümüne sebep olacağına inanılır.
- Bir kadın doğum sırasında zorluk yaşarsa, ısırması için ona "*dangalan*" adında kurutulmuş piton yılanı eti verilir ve doğum çabuk gerçekleşir.
- Bir çocuk koşarak yaşlı bir kişiyi geçmeye çalışırsa, bu çocuğun ömrü kısalmır.
- *Diarra* ve *Traore* aileleri birbirlerine "*Sinananku*"durlar; yani birbirlerine kız vermeleri yasaktır. Bir *Diarra* kadını bir *Traore* ile evlenmemelidir; aksi de söz konusu olamaz, ancak kadın daha önce bir evlilik yaptıysa bu evliliğe izin verilir, yoksa talihsizlikler peşlerini bırakmaz, çocukları olmaz ve kadının iyileştirilmesi mümkün olmayan kadın hastalıkları olur.

Bazı Bambara çevrelerinde, *Diarra* ve *Traore*’ler birbirinin cenaze törenine de katılmamalıdır; aksi takdirde başka ölümlerin de olacağına inanılır.

¹⁰² Ouka Ba, ss., 70-85.

- Gün doğmadan, gerdek odasından çıkarken yeni gelin eşini takip etmelidir; aksi olursa yani gelin eşinden önce çıkarsa evin üzerinde kadının hakimiyeti olur.
- Bir araçta, yolcуда bal olursa kaza meydana gelir. Kaza olmaması için, aracın tekerleklerine o baldan sürülmesi gerekir.
- Bir sürücü aracıyla bir köpeği öldürürse, arkasına bakmamalı, aksi takdirde bir insanı öldürme talihsizliği olur.
- “Yeni gelin” anlamına gelen *"kognomouso"*, kumasını selamlamak için odasına girdiğinde onu hasır döşeme veya yatağının ortasında oturmuş halde görmemek için elinden geleni yapmalı, aksi halde evden ilk ayrılanın kendisinin olacağına inanılır.
- Evde yemek dağıtımını genç bir kız tarafından yapılmamalıdır; yoksa uzun süre bekâr kalabilir.
- Hamile bir kadın duvardan atlarsa, bir hırsız doğurur.
- Seyahat eden bir akrabaya veda ederken sol el sıkılır, yoksa o kişilerin bir daha birbirini göremeyeceğine inanılır.
- Bir insanın ölümünden kırk gün önce gölgesi kaybolur.
- Ayağınızın tabanı kaşınırsa, iki gün içinde bir yolculuğa çıkılacağına inanılır.
- Bir çocuk bir kâğıt verirse alınmalıdır, çünkü onun para olarak geri döneceğine inanılır. Ama sopa verirse ölüme sebep olur.
- Sol ayakkabının ters olduğu görülürse hemen düzeltilmelidir, yoksa sahibinin karın ağrıları olur.
- Bir avcı ava giderken yolunun üstünde bir eşekle karşılaşırse eli boş dönecektir.
- Bir çocuk sürekli iki elini başının üstüne koyarsa annesi veya babası ölecektir.
- Eğer eşiniz cuma günü doğum yaparsa, haber size ulaşır ulaşmaz üstünüzdeki kıyafet çıkartılıp feda edilir, aksi takdirde öleceksinizdir.
- Masallar gece anlatılır, gün içinde anlatmaya kalkılırsa ve *"jiri fan aba kasa"* demezse anlatan kişi babasını ve annesini kaybeder.
- Yürümeyi öğrenen çocuğun ilk adımları, arkasından süpürülmelidir, böylece yürümesinin hızla ilerleyeceğine inanılır.

- Bir kişi sizden ateş isterse geri çevirmeyin, aksi takdirde Tanrı size bunu diğer dünyada cehennem olarak fazlasıyla verir.
- Asla zina yapmamış evli bir kadının oğlu savaşa giderse, sağ salim evine geri döner.
- Bir ocuk vefat etmiş birini sorarsa, ona, o kişinin odun almaya gittiği söylenir. Çocuğun ruhsal durumunu etkilememesi için ölümün çocuktan gizlenmesi gerekir.
- Ramazan ve Kurban Bayramı kutlamaları cuma gününe denk gelirse o ülkenin yöneticilerine talihsizlik getirir.

Bir kadınla evlenmeden önce bazı işaretlere bakılır:

- ✓ İnce boyunlu olan kadın, kocasının mezarı içine bakar, üç kez dul kalacağına inanılır.
- ✓ Küçük gözlü bir kadın evde çok fazla gözyaşı dökecektir.
- ✓ Büyük kafalı bir kadın şanslı olur, onunla, kocanın şansı ikiye katlanacaktır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bambaralar Batı Afrika'da, hayatları hala etnik gruplarının, atalarının gelenekleri etrafında şekillenmiş olarak yaşayan halklardan oluşan bir topluluktur. Bambaralar, son derecede renkli ve gizemli bir toplumsal hayat yaşamaktadırlar. Altı milyondan fazla insandan oluşan bir grup olan Bambaralar, Mali'nin en büyük etnik topluluğudur. Şu anda Segu, Beledugu ve Kaarta diye bilinen üç ayrı bölgede yaşamaktadırlar.

Bambara Kabilesi'nde, her toplumda olduğu gibi sosyal tabakalar, yaş grupları, klanlar, aile vb. çeşitli sosyal kurum ve yapılar vardır. Bambaralar, yerleşik Sudano-Sahilian çiftçilerdir. Onların çiftçilikleri, hem bir yaşam biçimini hem bir tüketim biçimini hem de bir üretim biçimini temsil eder. Aile, Bambaralar için en merkezî kurumdur; sosyal yaşamın temelidir. Devlet bir sosyal koruma sistemi organize etmediği için finansal araçlara sahip olmayan ve gelişmekte olan bir ülkede, bireyleri yaşamın sıkıntılarına karşı güvence altına alan geleneksel bir kurumdur aile. Dolayısıyla günümüz Bambara kabilesi arasında toplumun organizasyonu, hâlâ, dayanışma esası üzerine kurulu olan genişletilmiş bir aileye dayanmaktadır.

Sözlü gelenek, her zaman ve nesiller içinde yer alan karakterlerin tamamının toplumsal hayatını ihata eder. Yazılı kaynakların bulunmadığı yerde, insanın tanıklığı her şeyden önemlidir; çünkü Bambaralar'da sadece görgü tanıklarına dayanan şifahi gelenek geçerlidir. Sözünün sağlamlığına saygı duyulması için gelenekçiler, bilgi ve tecrübelerini muhafaza ederler ve her bir Bambara'nın kimliğinin ve ahlaki değerlerinin korunması için çalışırlar. Malili yazar ve gelenekçi Amadou Hampate Ba'nın dediği gibi "yaşlı bir adamın ölmesi, bir kütüphanenin yanması demektir."¹⁰³ Ba'nın bu ünlü formülü, Afrika topraklarının genç nesillerini geleneklerinden kopardığınızda toplumu bekleyen tehlikenin büyüklüğünü ifade eder.

Geleneksel Bambara toplumu için, ayin pratiği, sembollerin kullanımı ve mitlerin hatırlanması çok önemlidir. Bunlar arasındaki bağ, kutsalı simgeler ve toplumsal hafızanın güçlü kalmasını sağlar. Ayinler, efsaneleri gerçekleştirirken; semboller, mitlerde anlamlarını ve ayinlerdeki etkinliğini bulurlar. Ritüellerin uygulanması, sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlarla sık sık temas kurmasına,

¹⁰³ Hampate Ba, s. 30.

dindar insanın zamansallığı aşmasına ve Bambaralar'ın mitolojik güçleriyle temas etmesine izin verir. Bambaralı gelenekçi, kişinin kendi kendisine keşif yoluyla, zihni, mümkün olan farklı bilinç düzlemlerine yerleştirir. Bununla birlikte geleneklerin Bambaralı din adamının en önemli eğitimcilerinden biri olduğunu söyleyebiliriz. Bireysel davranışlarında ve sosyal davranışlarında insan, kendi kökenini hatırlar. Vücudu ilk yaratılışın hareketlerini anımsatır ve fiil evrenin sonsuz seslerini yansıtır. Sihirsel-dinî uygulamalarda saç, süsler, sivri malzemeler, kemik parçaları vb. araçlar olarak kullanılabilir. Vücutta yapılan değişiklikler (yaralar, dövmele, kaplamalar, makyajlar ve diğer cilt izleri), insan bedenini, tanrıların ve ataların kendileriyle yaşamak için geldikleri doğal bir kanal haline getirir. Danslar ve çeşitli hareketler yoluyla ritüel kutlamalar yapılır. Bambara toplumunda, belli bir tabakadaki insanlar, her şeyi canlandıran güçlerin bulunduğu bir dünyada yaşadıklarına inanırlar. Evlerin çatılarının yapımında kullanılan çalılar ve dallar, görünmeyenlerin, bilinmeyenlerin, ataların, dâhilerin, tanrıların ve büyücülerin dünyası olarak kabul edilir. Köy, ailenin, mahsullerin ve sürülerin güvenliğini sembolize eder; bir kişinin doğduğu, sevildiği, öldüğü yerdir ve aynı zamanda sunakların ve ataların koltuğudur. Bambaralı animistler, doğumdan sonra ölümün ikinci büyük geçit töreni olduğunu düşünürler. Onlar, ölüm gerçekleştiğinde zihin ve ruh kendi varlığını sürdürürken, sadece bedenın kaybolduğunu düşünürler. Ölümler, kendilerinin yaşayamamalarından kaynaklanan kıskançlıkları sebebiyle tehdit ettikleri canlıların etrafında dolaşmaya devam ederler. Kutsal danslar sırasında dansçılar, yeryüzünde kalanların yararına hayati bir güç taşırlar.

Günümüzde ülkede İslam'ın gelişmesine tanık olmamıza rağmen Bambara toplumu içinde, ilk bakışta dinin etkisi çok az görünmektedir. Toplumsal hayat sosyal bütünleşme ve dayanışma işlevleri ile tebarüz eder, ama aynı zamanda toplumun baskıcı bir yönü de vardır. Günümüz Bambaraları İslam dinini öğretmek amacıyla Kur'an okulları ve medreseler açmaktadırlar. Geleneksel Bambaralar, İslam öncesine ait önemli günler için de kutlamalar yapmaktadırlar; örneğin Hasat bayramı, toplum liderlerinin cenaze törenleri gibi. Ama günümüz Bambaraları İslam dinini yaşadıkları için kurban ve ramazan bayramları kutlanır. Ayrıca bu dinî bayram günlerinde evler temizlenir, yeni elbiseler giyilir, yakın akraba ve arkadaşlar ziyaret edilir.

Günümüzde avlanma işi genellikle geçit töreninden daha fazla bir şey değildir. Çünkü avlanma, ağaçların kesilmesi nedeniyle azalmıştır. Nadas arazileri neredeyse kaybolmuş durumdadır. Ormanlar acımasızca katledilmiş, nehirlerin suyu kurumuş ve neredeyse yok olmuşlardır. Bununla birlikte, ormana yapılan referans, herhangi bir gücün gelebileceği kaynak olarak zihinlerde her zaman canlı kalır. Bambaralar için av artık sadece efsanevi değil, aynı zamanda doğayla bağlantı kuran ünlü avcılarının muazzam niteliklerine hayran olunan bir faaliyet olmaya devam etmektedir.

Tarihsel süreçte insanların yaşadığı her toplumda bir din vardır. Yani nerede insan var ise orada bir din ve dini gerçeklik vardır. Dinin yanısıra insanın hayatı boyunca yaşadığı en önemli toplumsal olaylar doğum, evlenme ve ölümdür. Bu olaylar bütün toplumlarda bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır.

İster modern isterse geleneksel olsun, tarih boyunca inançsız bir toplum olmamıştır. Yani inanç, toplumu bir şekilde etkilemektedir.

Tezimize konu olan, Fransız Sudani olarak bilinen ve eski adı Mali olan ülke, fakir ve geri kalmış bir ülkedir. Dolayısıyla açık denizlere yolunun olmaması ve kabileler arası rekabet ve çatışmaların yer alması, ülkenin yoksul olmasında ve geri kalmasında önemli rol oynamıştır. Bugün Mali’de en yaygın din İslam olmakla birlikte ülke İslamî bir cumhuriyet değildir. Fertlerin gündelik hayatında din etkili olmakla birlikte kamusal ve toplumsal yaşamda dinin uygulanması oldukça sınırlıdır. Ayrıca, eski imparatorluğun atadan kalma maneviyatı, özellikle de nüfusun bir kısmı tarafından uygulanan animist inanç ve bu inancın şekillendirdiği pratikler oldukça yaygındır. Bu bağlamda İslam öncesi paganik inanç ilkeleriyle İslam’ın inanç ilkeleri birlikte yaşanmaktadır.

21. yüzyılın başında, Bambaralar arasında ağırlıklı olarak İslam hâkimdir. Ancak geleneksel din ile İslam çoğu kez birlikte var olmuştur. Geleneksel Bambaralar genellikle atalara ibadet gibi geleneksel törenlerin tümünü veya bir kısmını takip eder. Bu yüzden toplumun erkekleri bu araçları korumaya çalışırlar. Onların dualar, sihirli uygulamalar, ritüeller, sadakalar, yasaklara saygı ve fedakârlıklar yoluyla nasıl uzlaştırılacağına bilinmesi önemlidir.

Bununla birlikte geleneksel din, İslam'ın varlığına rağmen, kutsal yasaların düzenini belirleyen ve kozmosun dengesini koruyan ayin ve çeşitli törenlerin pratiği ile toplum içindeki her bireyin yaşamına eşlik etmektedir.

Ayrıca toplumda geçmişte ataların ve ilk toplumların yaş gruplarına göre sınıflandırılmış sosyal bir yapıya ve inanışa sahiptirler. Babanın soyundan geline ve erkek evinde kurulan bir toplum yapısı görülmektedir. Bambaralar'ın büyük bir kısmı animist kalmıştır. Işık ve yaratılış tanrısı **Faro** adını verdikleri Allah'a inanırlar.

Bambara toplumunda karşımıza çıkan doğum, evlilik ve ölüm gibi önemli geçiş ritüelleri, sadece bir tören olarak görülmemiş, aynı zamanda din adamlarının, sanatçıların, kast sistemi içindeki önemli kişilerin pozisyonlarını güçlendirmiştir.

Kültürel değerler, atalara yönelik ritüeller, gelenekler ve uygulamalar, Bambara halkları arasında aynı şekilde görülmektedir.

KAYNAKÇA

Brasseur, Gerard. **Les Bambara les Etablissements Humain au Mali**, I.F.A.N (Institut Fondamental D’Afrique Noire), Dakar, 1968.

Bazin, Mgr Hippolyte. **Dictionnaire Bambara Français**, Imprimerie Nationale, Paris, 1906.

Brasseur, Gerard. **Dictionnaire Marabout L’antropologie**, Paris, 1951.

Berger, Peter Ludwig. “Dini Kurumlar”, Adil Çiftçi. **Toplumbilim Yazıları**, İzmir, 1999.

Canatan, Kadir. “Gelenek, Din ve Modernite”, **Bilgi ve Hikmet Dergisi**, Sayı 9. Kış 1995.

Camara, Sory. **Gens de la Parole Essai sur Condition et Role du griot dans la Société Malinké**, La Haye Mouton, Paris, 1976.

Coulibaly, Pascal Baba. **La Gwandusu Une Forme De Sculpture Chez Les Bambara Du Mali**, Editions Jamana, Paris, 2001.

Dieterlen, Germaine. **Essaie sur la religion Bambara**, Paris, 1951.

Fellous, Michele. “Socialisation de L’enfant Bambara” **Journal des Afrianistes**, 1981 Tome 51, Fascicule, 1-2, ss. 15- 2015.

Güneş, Abdurrahman. “Sosyolojik olarak Din ve Toplum İlişkileri”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 24, sayı 1, Elazığ, 2014, ss. 153- 164.

Günay, Ünver **Din Sosyolojisi Dersleri**, EÜ yay, Kayseri 1993.

Hampate Ba, Amadou. **Aspects de la civilisation Africaine**, Presence Africaine, Paris, 2000.

Henry, Abbe jose Hippolyte. **L'ame d'un peuple Africain, les Bambara**, Munstes Anthropos, Paris, 1910.

Kirman, Mehmet Ali. **Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, 2011.

Kone, Zana. **Parlons Bambara**, Edition Jamanan, Tome 1, 2002.

Kuyucuoğlu, İsa. **Din Sosyolojisinde Kuram ve Yöntem Sorunu**, Ankara, 2012.

Liliane, Prevost & Isabelle de Courtille. **Guide des Croyances et Symboles Afrique: Bambara, Dogon, Peuhl**, Edition L'Harmattan, Paris, 1996.

Marshall, Gordon. **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1999.

Monteil, Charles. **Les Bambara de Segou et du Kaarta**, La Rousse, Paris, 1924.

Nasr, Seyyid Hüseyin. **Bilgi ve Kutsal**, Çev. Yusuf yazar, İz Yayınları, İstanbul, 2001.

N'diaye, Bokar. **Les Castes au Mali**, Presence Africaine, Paris, 1992.

Okumuş, Ejder. **Toplumsal Değişme ve Din**, 4.Baskı, İstanbul, 2015.

Ouka, Ba. **Croyances Bambara, Soninké et Peulh**, Paris, 2000.

Sungur, Erol. **Seyyid Hüseyin Nasr'a Göre Gelenek ve Modernlik**, Çizgi Yayınevi, Konya 2014.

Tauxier, Louis. **La Religion Bambara**, Geuhtneur, Paris, 1927.

Amis du Mali, “Le Mali et son Histoire”, 14.01.2012
<http://amisdumali.com/un%20peu%20d'historie.html> , Erişim Tarihi (07.02.2018).

Blog des Cultures du Mali (2013), <http://cultures-maliennes.over-blog.com/search/BAMBARA%20DU%20MALI/>, “Le Rayaume Bambara du Kaarta”, Erişim Tarihi (05.03.2018).

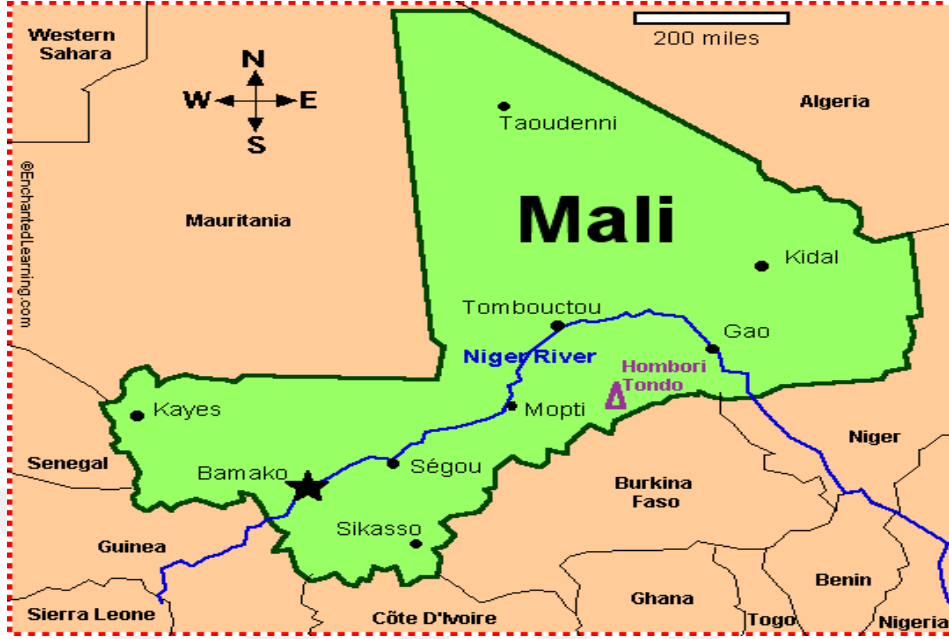
www.maliweb.net, (2015) “Mariage dans le milieu Bambara”, Erişim Tarih, (11.04.2018).

www.Bamada.net “Histoire du Mali: Une synthese de 1960 a nos jours”, (2016)
<http://bamada.net/histoire-du-mali-une-synthese-de-1960-a-nos-jours>, Erişim Tarih, (02.11.2018).

EKLER

Şekil 1: Mali Haritası

Universalis.fr, 05.07.2012, <https://www.universalis.fr/atlas/afrique/mali/#AT012302>, (15.10.2018).

Şekil 2: Mali Bayrağı

Tous les drapeaux.xyz, 10.09.2005, <https://touslesdrapeaux.xyz/mali.html#>, (22.11.2018).

Şekil 3: 10. İmparator Kanku Musa (1312- 1332)

Mali.actu,18.03.2014. <http://niarela.net/economie/mansa-kankou-moussa-lhomme-le-plus-riche-de-lhistoire>, (02.11.2018).

Şekil 4: Hombori Dağı (Fatma'nın eli)

Routard.com, 18. 03.2008, https://www.routard.com/photos/mali/40325-la_main_de_fatima.htm, (22.08.2018).

Şekil 5: Cene Camii (İnşa tarihi: 1896)

Şekil 6: Timbuktu Camii

Şekil 7: Kilise Notre Dame de Keita Katedrali

Conference Episcopale du Mali 2017, <http://www.eglisemali.org/>, (28.08.2018).

Şekil 8: Kola findığı

Bamada.net, 02.10.2013, <http://bamada.net/societe-les-jeunes-et-la-cola-au-mali>, (14.07.2018).

Şekil 9: Grio

Şekil 10: Düğün Törenleri

Gelin ve Damat

Düğün Töreni

Şekil 11: Komo maskesi

Şekil 12: Tyebkenke maskesi

Şekil 13: N'doma maskesi

Şekil 14: Tyiwara maskesi

Şekil 15: Tyiwara heykeli

Şekil 16: Geleneksek kıyafetler

Şekil 17: Bambara erkeklerinin giydiği “bubu”

Şekil 18: Gaban

Şekil 19: Bambara kadın süsleri

Şekil 20: Gri-gri (Tılsım)

The image shows an open manuscript with two pages. The left page (folio 10v) has a large circular diagram with concentric circles and text. The right page (folio 11r) has a large rectangular diagram with a grid of text. Both pages are written in Arabic script. The manuscript is bound in a dark cover, and the pages are aged and slightly discolored.

ek s.18

Şekil 22: Kora (müzık aleti)

